

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN DANSKE SKOLE
OG
DE COLLINSKE SKOLER
I KOLDING

GEORG BRUUN OG NIELS JACOBSEN:

DEN DANSKE SKOLE
OG
DE COLLINSKE SKOLER
I KOLDING

UDGIVET AF KOLDING BYRAAD
TIL MINDE OM
LEGATSTIFTEREN CHRISTIAN KOLLIIN

KOLDING
V. SCHÆFFERS FORLAG
1939

1.

Da de danske Købstæders Skolevæsen efter Reformationen ordnedes ved Kirkeordinansen 1537, blev der først tænkt paa Latinskolerne. »Udi hver Købstad«, hedder det i Ordinansen, »skal der aleneste være een Skole, og alle hine andre Pugeskoler, som her og der holdes, skal nedlægges«. I Skolen maatte kun læses Latin.

Motiveringen for Reformen var, at Latinskolen formentlig fordærvedes af de danske og tyske Skoler. Men efter dette Paabud følger saa i Ordinansen et Paalæg til den verdslige Øvrighed om at sørge for, at der i Byerne oprettedes Skrive-skoler, »som man dem kalder«, for Dreng og Piger og andre, der ikke duede til at lære Latin. Det skulde paases, at Børnene i saadanne Skoler opdroges i sand Guds frygt. Der er kun tilsyneladende en Modsætning mellem dette Paabud om Ophævelsen af de ikke-latinske Pugeskoler og Paalægget om Oprettelsen af »Skriveskoler« under Tilsyn af Øvrigheden, idet de første altid var private, og de sidste tænktes at skulle være offentlige. Hensigten har været Ordningen af et kommunalt offentligt Skolevæsen for de Børn, som ikke gik i Latinskolerne. I Overensstemmelse hermed siges det i »Danske Lov«, at Øvrigheden i Købstæderne skulde »forordne og forsørge« Skrive- og Regneskoler, samt at Forstanderne for disse Skoler og Sognepræsten skulde have Indseende med, at Børnene oplærtes i Guds sande Frygt, og at en Skolemester, før han ansattes, skulde overhøres og godkendes af Sognepræsten.

6 De »danske Skoler« i det 16. og efterfølgende Aarhundreder var altsaa offentlige Skoler, for saa vidt som de stod under Magistratens og Sognepræstens Kontrol. Men da Ordene »forordne og forsørge« aldrig blev opfattede saaledes, at Byerne skulde sørge for Skolelokale og Lærerløn, var disse Skoler i Virkeligheden godkendte Privatskoler, hvis Bestyrere fik Børgerkab af Magistraten og derved Privilegium paa Skolehold. Øvrigheden ansatte altsaa Skolemesteren, men overlod ganske til ham selv at skaffe sig det nødvendige til Livets Ophold.

Den »danske Skole« var i første Række en Religionsskole til Styrkelse af Reformationen. Skolens Hovedmaal var at lære Børnene Kristendom og Læsning. I Kirkeordinansen beskrives den brugelige Lærebog, der bestod af Alfabetet, Selvlyd og Medlyd, nogle Staveøvelser, Katekismens Hovedstykker og nogle Bønner. At man skulde lære Katekismus samtidig med Læsning, var en Opfattelse, som skyldtes den lutherske Kirkes Nidkærlighed. I Undervisningsplanerne nævnes derfor ofte Katekismus for Læsning eller omvendt, idet de to Ord var ensbetydende. Ved Siden af Katekismusbogen var det Evangeliebogen, Bibelen og Salmebogen, der brugtes som Læsebøger. Skolens religiøse Karakter styrkedes ved Konfirmationens Indførelse i 1736, og Paabudet 1737 om Brugen af Pontoppidans Forklaring til Luthers Katekismus. Denne Bog blev derefter indført i alle Landets Skoler, ligesom den skulde lægges til Grund for Præsternes Konfirmationsforberedelse og være lært før Konfirmationen. Uden at have lært den kunde ingen blive konfirmeret, og havde man ikke sin Konfirmationsattest i Orden, kunde man ikke blive gift, ja ikke en Gang vedblive at være Soldat, men maatte konfirmeres i Tjenesten. Konfirmationen blev saaledes en virkelig Spore for Forældrene til at holde deres Børn i Skole, man kan næsten sige, at Skolen blev en Forberedelsesskole til Konfirmationen.

I Sammenligning med Læsning var baade Skrivning og Regning af underordnet Betydning. Det er i denne Henseende

beleggende, at der var 3 Satser for Skolepengene, f. Eks. 2 Skilling om Ugen for Læsning, 3 for Læsning og Skrivning, 4 for Læsning, Skrivning og Regning. Der advares endogsaa mod at lade Børnene lære at skrive og regne »førend de vel har fattet deres Catechismum og andre Børnelærdoms Bøger«. For at gennemføre Orden i Undervisningen foreslog en Præst i det 17. Aarhundrede: »Først Færdighed i Læsning, derunder Katekismen indenad, saa denne Bog udenad med Forstaaelse af Ordene, derpaa Søndagsevangelierne og de syv Bodssalmer, og først derefter Skrivning«. Forskellen mellem de tre Fags Anseelse og Betydning var saa stor, at man i nogle Byer havde særlige Læseskoler, hvor der kun undervistes i Læsning (d. v. s. Katekismus), og andre Skoler, »Skrive- og Regneskoler«, hvor der kun undervistes i de to »Kunster«. Udviklingen medførte dog, at der i næsten alle »danske Skoler« undervistes i alle tre Fag, dog saaledes at Læsning var det tvungne Fag, Skrivning og Regning frivillige.

En Lærerstand i Ordets nutidige Betydning fandtes ikke. Der var ingen Lærerskoler (Seminarier). Ej heller havde man i Danmark som i Tyskland et Lærerlav, hvor Lavets Medlemmer gennem Svende- og Mesterprøver tjente sig frem til de autoriserede Skolemesterstillinger. I Danmark er der kun svage Spor af den Slags Læreruddannelse. For Eksempel havde Koldings mest ansete Skolemester Niels Mikkelsen omkring 1600 staaet i Lære hos den berømte Peder Trellund i Ribe og senere i Tyskland. Skrive- og Regnemestrene var bedre uddannede end de almindelige Læsemestere, og om nogle af dem vides det, at de havde faaet deres Uddannelse i Holland og Tyskland. Derimod kan man dele de danske Skolers Skolemestre i to Klasser, efter som de var anerkendte af Sognepræsten og ansatte af Magistraten eller uden saadan officiel Bestalling drev ulovlig Skolenæring i de saakaldte Pugeskoler (d. v. s. Pogeskoler). Man kan vel antage, at den sidste Slags Lærere i Viden og Undervisningsdygtighed stod endnu lavere

8 end de offentlig anerkendte, men ogsaa disses Kvalitet var som Regel meget ringe. »Lærernes Tal er Legio« hedder det i en Beretning fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, »som ikke selv kunne læse rigtigt i en Bog, ikke skrive et ordentligt Bogstav eller regne et simpelt Husholdningsstykke eller sammensætte en forstaaelig Periode. Det er Tjenestekarle, Underofficerer, Skræddere, i Naade pensionerede Tjenere, der tages til Skoleholdere«. I 1788 skriver Sjællands Stiftsøvrighed: »Skolerne er hidtil blevne overladte til aftakkede Underofficerer og Matroser, forarmede Haandværksfolk, slette Husmænd, forvildede Studenter og deslige«. Officielt godkendes næsten Systemet, naar det i en Skrivelse fra det kongelige Kancelli siges: »Lærerne behøve ikke at være studiosi, men kunne godt være forarmede Borgere eller aftakkede Militære, som forstaa vel at læse og skrive og kende Guds Ord«. Specielt om Studenterne siges det i en Beretning, at »de faa Studenter, som have valgt denne Vej, ere Folk, som enten formedelst Udsvævelser ere delaborerede eller af Mangel paa Bekvemhed ikke have kunnet gøre Lykke andre Steder«. Der har sikkert nok været danske Skolemestre, som var ret flinke til deres Gerning, men deres Tal har ikke været stort, og de forandrer ikke det almindelige Billede.

Grunden til, at de »danske Skoler« i Købstæderne – og paa Landet var Forholdet væsentlig det samme – var saa usle, var Armod og Fattigdom. Man havde i 1537 ordnet en Slags Folkeskole, Magistraterne havde faaet Ordre til at oprette Skoler for de Børn, som ikke gik i Latinskolen. »Danske Lov« havde gentaget Ordren og brugt Udtrykket, at Øvrigheden skulde »forordne og forsørge« disse Skoler, men det var blevet ved Ordene. Som Regel kom disse to Udtryk kun til at betyde, at Øvrigheden gav en Mand Lov til at holde Skole, men iøvrigt overlod til ham selv at klare sig økonomisk, som han kunde bedst. Det er saa betegnende, at det danske Kancelli i den oven for anførte Skrivelse kan erklære, at Lærerne

godt kan være »forarmede Borgere«, og det stemmer kun altfor godt hermed, at man i Ansøgninger til Magistraten om at maatte oprette en Skole henviser til sin Fattigdom som et kraftigt Argument for at opnaa den ønskede Tilladelse.

Fast Løn til Skoleholderen nævnes kun i faa Byer, f. Eks. i Ribe og Helsingør. Den udrededes baade af Byens Kasse og af Fattigkassen. I enkelte andre Byer fik Skoleholderen overladt en Læsestue af Byen eller Kirken, medens han selv maatte sørge for Bolig til sig og sin Familie. I nogle faa Byer var der oprettet Legater, som ogsaa kom Læreren til Gode. Desuden søgte man i ikke faa Byer at støtte ham ved Til- deling af et lille kommunalt eller kirkeligt Embede som Klokker, Bedemand, Graver, Organist, Stadsmusikant eller Skriver ved Fattigvæsenet. Iøvrigt maatte han klare sig med de smaa Beløb, som Skolepengene kunde indbringe. Skolepengene betaltes som Ugeløn hver Lørdag. De var af forskellig Stør- relse, om end altid smaa. Nogle Byer havde kun laveste Skala, 2 Skilling. De fleste Steder var der forskellige Satser, efter som Børnene kun undervistes i Religion og Læsning, eller tillige i Skrivning, eller endogsaa i Regning, 2, 4, 6 Skilling, eller 4, 6, 8 Skilling, meget sjældent derover. Ofte var det vanskeligt at faa disse Penge ind. Om Forholdene i en jydsk Købstad hedder det: »Kun faa søge Skolen, og mange af disse betale ikke; nogle komme de første Dage i Ugen, men blive borte de sidste for at slippe for Betalingen«. Fra en anden By: »Kræver Skoleholderen Forældrene, faar han enten et groft Svar eller bliver afvist med Snak. Undertiden tage Forældrene i Vrede over Mindelsen deres Børn ud af Skolen«. I en Kancelliberetning fra 1785 siges det, at mange Skoleholders Indtægt indskrænker sig til »hvad der kan udsuges af de For- ældre, hvis Børn søge Skolen; den største Del af disse er uformuende Folk, som med Vanskelighed kunne fortjene Føden til sig selv og Familie, hvorudover de holde Børnene hjemme af Frygt for Skolelønnen«. Skoleholdernes sikreste

10 Indtægt var den Godtgørelse, som de fik af Fattigkassen for Undervisning i Religion af de Børn, hvis Forældre var under Fattigvæsenet. Denne Godtgørelse var i Kolding omkring syv Rigsdaler aarligt.

Under saadanne Forhold er det forstaaeligt, at den autoriserede Skoleholder maatte føre en stadig, uforsonlig Kamp mod de ulovlige »Pugeskoler«. Trods Lovens Forbud var der i hver By adskillige af disse, oprettede af Enker eller gamle Jomfruer eller forarmede Borgere eller afskedigede Underofficerer, som paa denne Maade søgte at tjene lidt til Føden. De dukkede hemmeligt op, levede i nogen Tid en skjult Tilværelse, blev saa opdagede af Byens privilegerede Skolemester, anmeldte til Magistraten, maaske forbudte, indtil andre efter nogen Tids Forløb oprettedes i private Hjem, hvor de dækkede sig under Navnet »Hjemmeundervisning«, som Loven under visse Forudsætninger tillod. Og det var ikke blot Byens jævne Borgere, men ogsaa undertiden mere velstillede, som saaledes mindskede de privilegerede Skoleholders ugentlige Toskillinger. Baade i det 17. og 18. Aarhundrede klagede disse til deres Magistrater over, at baade formuende Borgere og Embedsmænd ikke blot lod deres egne og deres Slægtninges Børn undervise hjemme, men ogsaa optog fremmede Børn blandt Eleverne.

En, vel oftest ret lille, Biindtægt havde Skoleholderen af Forældrenes private Gaver, der ydedes ved enkelte højtidelige Lejligheder, f. Eks. ved de store Højtider, eller naar Børnene forlod Skolen ved Konfirmationen. En særlig, ret almindelig, Gavedag var i Jylland Thomasdagen, den 21. December, paa hvilken Børnene medbragte Gaver i Form af Smaaskillinger og Lys, hvorefter de festede hele Dagen i Skolen.

Skolegangen var meget ustadig, dels fordi der ikke var faste Bestemmelser i Lovgivningen, og dels fordi Forældrene ønskede at holde Børnene fra Skolen mest muligt, for at de kunde tjene noget til Føden enten ved Tiggeri eller ved Arbejde i

Faderens Værksted, eller som Vogterdreng for en af de velhavende Borgeres Køer. Skolegangen kunde godt begynde meget tidligt. Man har adskillige Eksempler paa, at Børn sættes i Skole, naar de var 4 Aar. I Almindelighed var de vel 6 eller 7. Efter Chr. VI.s Instruks skulde de sættes i Skole med det fyldte 6. Aar. Naar de havde lært at læse, og Præsten skønnede, at de havde lært deres Katekismus, kunde de paa Landet og i adskillige Købstæder fritages for Skolegang nogle Aar, til Konfirmationen nærmede sig og nødvendiggjorde et Repetitionskursus. Mange af dem deltog ikke i Undervisningen i Skrivning og Regning. I andre Byer var Kravene strengere, særligt naar Sognepræsten interesserede sig for Skolen. Der var i de fleste Byer stadige Klager over, at Forældrene søgte at holde Børnene fra regelmæssig Skolegang. Af Ærøskøbings 214 Børn i Skolealderen søgte omkring 1790 kun 82 den anerkendte Skole. I Sæby klagede Præsten ynkeligt over Skoleforsømmelser. Baade fra Prædikestolen og ved Besøg i Hjemmene havde han forgæves bestræbt sig for at paavirke Forældrene. Han havde enten faaet Undskyldninger eller fornærmelige Vredesudbrud, og Henvendelser til Byfogden, der sendte Bysvenden hen for at paaminde Forældrene, medførte kun, at de blev yderligere forbitrede. Præsterne i flere sjællandske Byer beklagede sig over, at »Beboerne lod deres Børn opvokse i Uvidenhed, saa at de vænnedes til allehaande Ryggesløshed og Betleri«. I en Indberetning fra Skelskør sagdes det, at Børnene forsømte Skolen for at tjene i Byen og paa Landet, hvorfor de voksede op i Uvidenhed, saa at ikke en Gang Halvdelen af Konfirmanderne kunde læse, naar de blev indskrevne til Konfirmation hos Præsten.

Man faar et godt Billede af Skolegangens Uregelmæssighed ved følgende Skolestatistik fra en Byskole. Elevtallet var 60. Af disse var een 4 Aar gammel, een 5, fire 6, otte 7, fem 8, fem 9, fire 10, fire 11, syv 12, otte 13, syv 14, tre 15, to 16, een 17.

12 Klassedeling var yderst sjælden i de danske Skoler. Skolemesteren maatte samtidig undervise alle Børnene fra de mindste til de største, ofte 50 eller 60 eller flere i Alderen 4–17 Aar. Følgende Skildring af en Undervisningstime passer sikkert for de fleste af de danske Skoler omkring og efter 1700:

»Vi træder ind i Skolen. Det er midt paa Formiddagen, og Arbejdet er i fuld Gang. Læreren sidder ved et lille Bord, omkredset af 5–6 Børn, der venter paa at »komme op« i deres Lektie. Paa Bænkene sidder op mod 50 Børn, men efter Lærerens Udsagn er det kun til Dels de samme, som var her i Gaar, eller som kan ventes i Morgen. De fleste af Børnene kan være 6–8 Aar, nogle faa mellem 9–14, fem eller seks ældre. De læser alle højt og hver i sin Bog, saa at Læreren ikke kan høre et Ord af, hvad det Barn siger, som »er oppe«. Han paabyder Stilhed, og Larmen synker ned til en Hvisken, men kun et Par Minutter, saa begynder Stemmerne lidt efter lidt at hæve sig, indtil Larmen igen bliver øredøvende. Da lyder det paa ny: »Stille Børn« – og atter bliver det stille, saa længe det varer. Under alt dette sidder Læreren taalmodig og hører Lektier. Saaledes gaar det Dagen igennem, alt imens een dovner, en anden snakker, en tredje ler, en fjerde fløjter, og saa vanker der Tamp eller Ris«.

Tampen og Riset blev flittigt brugt i den danske Skole. Skoletugten var i denne Skoleart lige saa brutal som i Latinskolerne. Selvom Christian Pedersen paa Reformationstiden havde irettesat »de ufornumstige Hørere«, der mishandlede de smaa Børn, saa var det dog et af hans bedst kendte Fyndord, at »Ris gør godt Barn«. Niels Hemmingsen erklærede, at »den som sparer Riset, elsker ikke Barnet«. Anders Sørensen Vedel tog hver Langfredag sine Børn ind i sit Sovekammer og gennemrisede dem til Amindelse om Frelserens Lidelser. Selv de spædeste Børn søgtes forbedrede og rensede for Arvesynden ved før Daaben at afløres deres gamle Dragt og faa en Portion Ris, forat den medfødte Fordærvelse kunde kues og ondt

med ondt fordrives, før de fik »Kristentøj« paa. Med saadanne Mønstre til Efterfølgelse har sikkert mangen Lærer set paa sig selv som en nidkær Herrens Tjener, naar han i Arrigskab tampede en Discipel til Blods. I alle Skrifter om Opdragelse fra det 16. og 17. Aarhundrede anbefales ogsaa i Tidens Aand streng Tugt i Hjem og Skole, forat Børnene ikke skulde blive »skalkagtige«. »Gud haver skabt«, hedder det raat og brutalt hos en saadan Forfatter, »det tykke Kød bag paa Laaret paa Mennesken, og paa den Sted er det for godt anset af de gamle Forfædre, at Børn og Ungdommen uden al Synd og Skam skulde have Straf og Ris. For Ris er intet Sværd, kan og ikke paa den Sted gøre nogen Skade eller bryde nogen Ben. Og naar de vokse noget op, saa taale de og en passelig Bast paa Kindbenet eller Kinden, for det tykke Kød maa heller ikke sidde der forgæves«.

Skoletugten blev noget mildere i det 18. Aarhundrede. Men Legemsstraf ansaas fremdeles for et Universalmiddel i Opdragelsen. For en Lærer var det nødvendigt at have »et Par sunde Næver og en stærk Røst«. »At løse Bukser« var en ikke ualmindelig Straf, og selv om Christian den Sjettes Forordning af 1739 paabød Maadehold i Straf, saa skulde dog »aabnbar Ugudelighed, Banden, Løgn, Skældsord, Halsstarrighed, Ulydighed straffes med Ris i de andre Børns Paasyn«, saa der blev en bred Margin for pryglelystne Lærere. Selve de mange Forbud i det 18. Aarhundredes Skoleinstrukser giver Oplysninger om, hvor raa Skoletugten endnu var, siden det var nødvendigt at udstede Forbud mod »Stok, Svøbe, Krabask, Riven og Slæben ved Haarene, Slag med Risskafte, Sparken og Skulderhug mod Væggen«. Enkelte Æresstraffe omtales, f. Eks. at knæle paa Ærter, bære et Bræt, hvorpaa der var malet et Æsel, eller »bære den spanske Kappe«, d. v. s. to Stykker Brænde i et Reb om Halsen.

2.

Den første kendte danske Skoleholder i Kolding var Niels Mikkelsen (1595–1624), om hvem mere i et senere Kapitel. 1636 henstiller Superintendenten over Ribe Stift, Johan Borchersøn, til Koldings Borgmestre og Raad, at Mickel Jacobsøn, Skolemester i Kolding, maa være privilegeret til at undervise baade i Catechismus, Regning og Skrivning, medens der gives en anden Skoleholder, der synes at have haft en Pugeskole i Laasby, Tilladelse til at undervise i Catechismus, men ikke i de to andre Fag, »i hvilke han ikke er nær saa fortfaren«. Denne Ordning tiltrædes 8. Juli 1636 af Borgmestre og Raad ved et Raadstuemøde »udi Borgeres Nærværelse«. I Løbet af det 17. Aarhundrede nævnes endvidere Gregers Nielsen (1645, død 1660), Claus Nielsen (1648, død under Pesten 1654), Erik Jørgensen (omkring 1661), Jens Trouelsen (1660; fik paa Magistratens Indstilling ²⁸/₉ 1670 kongelig Stadfæstelse som eneste dansk Skolemester i Kolding), Matthias Harboe (nævnes i Gjessings Samling af Jubellærere II, 2, maaske en Slægtning af den senere, bedre kendte Johannes Harboe). Peder Berntsen, der ansattes 1682 og døde 1717, kaldes dansk og tysk Skoleholder, saa at han vel ogsaa har givet privat Undervisning i Tysk. At der i 1707 ved Siden af ham har været en anden, af Byen anerkendt Skoleholder, ses af en Skrivelse til Magistraten fra en fattig Enke, som klager sin Nød, over at Skoleholder Niels Nielsen har anmeldt hende, fordi hun holder Skole med smaa Børn. I 1717 ansættes Anders Hanssen til at »forestaa Danske og Tydske Skoleholders Embede og Tjeneste her udi Kolding, efterat han ved foregaaende Examen og foreviste Proba med Læsen, Skriven og Regnekunsten dygtig

befunden er«. Skrivelsen er »konfirmeret og stadfæstet paa vort Slot Kiøbenhavn 2. November 1717«.

Medens vi kun ved lidt om disse Mænd, foreligger der i Byens Raadstuearkiv i Viborg ret fyldige Meddelelser om den næste Skoleholder, Johannes Harboe. Han kom til Kolding i 1725 fra den kongelige Skole i Egtved, fik i 1726 af Magistraten Løfte om at skulle være eneste Skolemester i Byen og virkede i sit Embede til sin Død, 17. Februar 1753. I en Indberetning fra Magistraten 1735 siges, at han »beboer sin pantsatte Gaard af ringe Tilstand«. Gaardens Beliggenhed kendes ikke. Trods Magistratens Løfte maatte Harboe i alle disse 27 Aar føre en stadig Kamp mod de ulovlige Pugeskoler. Fra 1731 havest en ynkelig Klage til Magistraten over Lorentz Bogbinders og hans Kones Pugeskole. Det siges i Klagen, at naar Forældrene er vrede for deres Børns Afstraffelse med Ris, udmelder de dem til en Pugeskoleholder, som lover ikke at rise dem. At Klagen ikke har virket, ses af, at den gentages i 1732. I 1734 klager Harboe over »Musicant-Svennen Richters« Pugeskole: »saa vel dagligen gaar en anseelig trop, mig til bravade, min dør forbi, som i andre Gader i Flokke Tal Børn fra og til saadanne i mine Tanker utilladelige Skoler, hvis Orden og Disciplin kan af Lærerne og den dertil havende Lejlighed (saasom Børnene iblant hinanden siddende ved Bænke og Skrine, skrivende og læsende, udi Stuen og Køkkenet) sluttes«. 11. Marts 1740 indsender Harboe til Magistraten en Beretning om en 7 Aar gammel skulkende Dreng og dennes Afstraffelse. Det hedder i Skrivelsen som Svar paa en Trusel fra Hjemmet om Klage til Øvrigheden —: »Skønt jeg nødigt vilde, siden jeg stod færdig til at gaa til Skrifte, blev jeg dog formedelst Drengens halsstarrige Genstridighed, andrevet til at lade ham løse Boxserne ved en anden Dreng, saasom han selv ikke vilde, og gav med et lidet Ris, dog ikke nær saa tilstrækkelige Hug, som han havde fortjent, og mente dermed at have fortjent Tak for Umagen, men befandt siden anderledes, da Moderen denne

16 Morgen kom og truede med at klage til Øvrigheden og sætte Drengen i en anden Skole«. Skrivelsen ender med en Bøn til Magistraten om en Gang for alle at sætte en Stopper for de ulovlige Pugeskoler«.

Det ser ud til, at der til Tider har været megen Utilfredshed med Harboe, maaske paa Grund af hans Strenghed, og kort Tid efter den omtalte Klage anmoder 4. Maj 1740, med Støtte og Anbefaling af en Kreds af Borgere »afdanket Rytter Matthias Busch«, aabenbart Leder af en Pugeskole, om Tilladelse til at være Skoleholder i Kolding. Den 20. Juni udbeder Stiftsbefalingsmand Gabell sig Magistratens Udtalelse om Sagen, og den 5. September erklærer denne, at den maa fraraade at give Busch den ønskede Tilladelse. »Harboe havde i 1726 faaet Løfte om at skulle være eneste Skoleholder i Kolding. Han fortjente Ros for sin Flid, sin Interesse og sin Dygtighed. Han havde desuden færre Børn i sin Skole, end han med Lethed kunde undervise. Derimod var Matthias Busch udygtig, hans Skrift slet og ringe at læse efter. Han har ikke bevist sig at besidde den Kundskab om Gud og hans Ord, som til Skolelærdom behøves, men besidder derhos til Ungdommens Forkrænkelse et ondt og arrigt Gemyt, som Kateketens Forhør i tvende Høreres Overværelse forklarer«. I Henhold til alt dette anmoder Magistraten om, at de, der benytter Matthias Busch som Skoleholder, maa blive mulkterede, og han selv forment Skolehold »under Arrest paa Vand og Brød«. Efterat Sagen er indsendt til Kongens Gehejmerraad og dette har erklæret, at Matthias Busch's Ansøgning ikke kan bevilges, bliver Afgørelsen den 9. Februar 1741 ved Raadstueretten i Kolding læst for Busch og Borgerskabet.

I 1748 kommer Utilfredsheden med Harboe atter frem, i Anledning af en Ansøgning fra en falleret Købmand i Horsens, Ancker Jacobsen om at blive Skoleholder i Kolding. Harboe fik ved denne Lejlighed energisk Støtte af Byens Sognepræst, Mathias Lorentsen Bakke, der var gift med Harboes Datter.

I sin Erklæring fremhæver Bakke, at Harboe i 1726 havde faaet Løfte af Magistraten om at skulle være eneste Skoleholder i Kolding. Elevtallet i hans Skole var kun 30, foruden omtrent 20 Fattigbørn, saa at der, hvis de ulovlige Pugeskoler blev ophævede, kunde blive Plads til disse i Harboes Skole, naar denne »anskaffede en dygtig og duelig Karl til Hjælp«. »Og jeg kan med Sandhed af Hjertet forsikre, at jeg med Vemodighed og tit med grædende Taarer for Herren har beklaget den ynkværdige og bedrøvelige Tilstand, som de mange unge Børn her i Byen findes udi, da de fleste aldrig søge nogen Skole, men voxe op som vilde Hedninger, andre blandt Byens Borgere udvælge sig selv snart en uduelig Kone, snart en afdanket og fortrukken Corporal, som skal undervise de unge, skønt de samme aldrig af Sognepræsten er overhørte, ja ej en Gang hos ham er anmeldte

. . . . Hidtil har vi haft to deslige Pugeskoler, og det er faa Dage siden jeg har hørt, at Christen Samsøe i Laasbygade skal nu have oprettet en tredje«. Bakke anmoder indtrængende Magistraten om at befale Borgerne at lade deres Børn søge Byens Skole, da han ellers »nødes til efter sin Samvittighed at gøre Ansøgning herom paa højere Steder«.

Takket være Bakkens energiske Optræden blev Ancker Jacobsens Ansøgning afslaaet, men at Utilfredsheden holdt sig, fremgaar af en til Magistraten i November 1748 af adskillige Borgere indsendt Klage over »Harboes slette Information«. Klagen støttedes af Byens Kapellan, F. C. Friis. Desuden modtog Magistraten 1748 to Ansøgninger, den ene fra Christian Møller, som ønskede at komme paa Ekspektanceliste til Embedet, »naar Harboe ikke længer er habil til dette«, den anden fra Niels Laugesen, som »paa Grund af Fattigdom« ansøgte om at blive Hjælpelærer hos Harboe.

Endelig medførte i 1749 den vedvarende Utilfredshed, at ogsaa Bakke maatte opgive sin Modstand og tilraade, at der foruden Harboes Skole gaves Skoleholderret til den af Biskop

18 Brorson anbefalede Peder Olufsen, som havde været Tjener hos Biskoppen. Derefter havde Kolding altsaa to anerkendte danske Skoler. Da saa Harboe døde i 1753, søgte Olufsen om at blive eneste Skoleholder i Byen. Han støttedes af Biskoppen, men det lykkedes Bakke at opnaa, at hans Svigermoder, Mette Marie Harboe, maatte lede en Skole for smaa Børn og Piger, hvilket stred mod hans tidligere Kamp for den ene anerkendte Skole. At denne Ordning eksisterede endnu i 1756, fremgaar af en Meddelelse hos Fyhn (Side 161), om at Mads Jensen Wraae, som var »Adjunctus« hos Peder Olufsen, ansøgte om at blive adjungeret Madam Harboe, da hun formedelst Alderdom ikke kunde betjene sit Skoleembede. Ansøgningen anbefalede af Bakke, som »havde overhørt ham og fundet ham duelig til samme Embede at forestaa«.

Den ugentlige Skolebetaling i Harboes Skole var i 1726 to Skilling for hvert »Barn der læser i Bøger«, tre Skilling for Læsning og Skrivning, fire Skilling for Læsning, Skrivning og Regning. Antallet af betalende Elever synes ikke at have overstegyet 30. Desuden var der i Almindelighed hen imod 20 Fattigbørn i Skolen, for hvilke han i 1730 af Fattigkassen modtog Aarslønnen 6 Rdl. 5 Mark. Medens Magistraten før 1750, trods »Danske Lov«s Forbud mod Pugeskoler, var meget efterladende i Varetagelsen af dette Lovbud, ses den efter 1750 at have optraadt med større Kraft baade mod saadanne Skoler og mod Forældre, som undlod at sende deres Børn i de to anerkendte Skoler. Saaledes indkaldte Borgmester og Raad 9. Februar 1752 for Raadstueretten 14 Forældre (10 Mænd og 4 Kvinder), fordi de i længere Tid havde været alle Formaninger overhørig. Deres Undskyldninger er betegnende. En Dreng skulde passe Bleggaarden, nogle vogte Svin, en Pige blev holdt hjemme, da man ikke kunde faa en Tjenestepige, to skulde passe mindre Søkende, en Dreng hjælpe Faderen i Skomagerværkstedet. En Fader svarede, at han skulde nok »uden andres Bekymring sørge for Børnenes Undervisning«.

3.

Striden om Harboes Skole 1748–49 og Anerkendelsen i 1749 af Peder Olufsen som sideordnet, anerkendt Skoleholder medførte i 1750 en »Instruktion for Skoleholderne i Kolding«, svarende til vor Tids Skoleplan og Undervisningsplan. Den blev 27. Juli 1750 approberet af Stiftsøvrigheden i Ribe, Stiftsbefalingsmand Scheel og Biskop Brorson, og var med enkelte Ændringer i Kraft til 1814.

Instruktionen indledes med et absolut Forbud mod Pugeskoler. »Dersom nogen her i Byen tværtimod Hans Kgl. Majestæts allernaadigste Lov fordrister sig til at holde Pugeskole, da forbyde vi hver af Byens Indvaanere til saadan Skole at hensende sine Børn under Straf af 8 Sk., som betales for hvert Barn ugentlig, Halvparten af den, der holder Pugeskole og Halvparten af hver, som lader sine Børn gaa dertil, hvilken Mulkt Magistraten lader inddrive og mellem begge de ordentlige Skoleholdere lige uddele«. Forældrene havde Ret til at holde »private Præceptores i Huset«, men disse skulde godkendes af Sognepræsten, og Forældrene skulde aarligt betale til de ordentlige Skoleholdere to Mark til en Rdl. efter deres Formue og Magistratens Paakendelse. Hvis nogle Forældre skulde vise sig saa ukristelige, at de ikke efter en og anden Formaning sendte deres Børn til Skolen, skulde de straffes »som for hellig Brøde paa to Lod Sølv«, som skulde uddeles med Halvparten til Byens Fattige og Halvparten til Skoleholderne. Desuden skulde de ugentlig betale til Skole-

20 holderne 4 Skilling, og »om de ere formuende 8 Skilling for hvert Barn, saa længe det afholdes fra Skolen«. Betalingen skulde inddrives af Magistraten. »Men de, som ere yderlig fattige, straffes med Fængsel paa Vand og Brød«.

Det paabydes, at Børnene skal blive i Skolen, »til de have lært ej alene Luthers lille Katekismus udenad, men ogsaa den her i Riget introducerede Catechismi Forklaring« (d. v. s. Pontoppidans Lærebog). »Til den Ende tillades det ingen Forældre efter eget Tykke og fri Vilje at tage deres Børn ud af Skolen, for at hensætte dem enten til Haandværk eller anden Tjeneste, førend det for Sognepræsten er anmeldt, Børnene af ham eller Catecheten paa hans Vegne examinerede og saaledes befundne, at de uden Skade i Fremtiden, naar de fremsendes til Confirmation, kan dimitteres«.

Den daglige Skoletid fra Paaske til Mikkelsdag var om Formiddagen Kl. 7-11, om Eftermiddagen 2-6, fra Mikkelsdag til Paaske 9-11 om Formiddagen, 1-4 om Eftermiddagen.

Om Ferieordningen hedder det: »Paa de Tider af Aaret, naar Helligdage eller Markedsdage indfalder, tillades det ingenlunde, at Børnene hele 8 Dage blive borte af Skolen, men saa snart slige Hellige eller Markedsdage ere forbi, bør de strax igjen at gaa i Skole, paa det de ikke ved altfor megen Forsømmelse og Lediggang blive ryggesløse og forglemme hvad de have lært«. Medens der ikke var nogen Sommerferie (»Høstferie«), var der fastsat en Juleferie fra Thomasdagen (21. December) til næste Mandag efter Hellig Tre Kongers Dag.

Skoleholderens Hovedindtægt var de betalende Elevers Ugeløn, der i Instruksen sættes til »2 Sk. for enhver, der lærer først at bogstavere og læse, dernæst de, som skrive, 3 Sk. ugentlig, og de som regne, 4 Sk. ugentlig. Desuden tillades dem og, som en frivillig Gave, at tage hvad en eller anden vil tillægge og skænke dem, enten til Hjælp til Varme i Skolen om Vinteren, eller som sædvanligt til St. Thomæ Dag«. For hele Aarets Undervisning af Fattigbørnene skulde hver Skole-

holder have 7 Rdl. 4 Sk., desuden Betaling, naar de lærte Soldater, der afvistes fra Alterens Sakramente paa Grund af Vankundighed, saa meget af Luthers Katekismus, at de kunde konfirmeres. Det siges herom i Instruktionen: »Som det og befindes, at mange Børn (ja endog Ryttere paa 23-24 Aar), naar de melde sig hos Sognepræsten til Confirmation, ere saa ganske vankundige, ja nogle ikke kunne bogslavere, andre kunne lidt eller intet af Luthers liden Catechismus, og de allerfleste have aldrig læst den her i Riget autoriserede Catechismi Forklaring . . . saa bør Skoleholderne, som det hidtil fra Confirmationens Anordning stedse er sket, antage deslige forbemeldte Børn og Ryttere i det mindste hver Aften om Sommeren fra Kl. 6-8 og om Vinteren fra Kl. 5-8, indtil de faa lært deres Catechismi Forklaring eller det nødvendigeste deraf . . . For saadan Information erholde da Skoleholderne den Belønning, som de hidtil af deslige Børns Forældre nydt have, og for de fattige Børn betales, som hidtil, af de Fattiges Casse«. Endelig var begge Skoleholdere »fri for al Borgerlig Tyngde, og deres iboende Skolehus forskaanel for Indkvartering«.

Kun tilnærmelsesvis kan man herefter beregne Skoleholdernes Indtægt. Da ingen af dem synes at have haft mere end 30-40 betalende Elever, bliver den aarlige Indtægt for disse højst 60 Rdl. Hertil maa saa lægges 7 Rdl. 4 Sk. for Fattigbørnene, de frivillige Gaver og de sikkert smaa Skolepenge for Rytterne, saa at den samlede Indtægt vanskeligt er naaet op til 100 Rdl. om Aaret, hvorfra maa trækkes Udgift til Læselokale og Brændsel.

Som ledende Princip for Skolens Disciplin og Elevernes Tugt udtales, at enhver Skoleholder skal optræde med slig Forstand, Skønsomhed og Retsindighed, at han hverken fordærver de bløde og tungtnemmende Gemytter med for megen Haardhed, eller bestyrker de haarde og til Ondskab hengivne med for megen Lemfældighed. »Alle de Børn, som forse sig af Skrøbelighed, Vandvittighed (d. v. s. Uvidenhed) og Mangel

22 paa bedre Forstand enten i det de skulle lære eller gøre, retter Skoleholderen af et faderligt Hjerte med saadanne Ord og Formaninger, som kunne tjene til Nytte og Forbedring. Men hvilket Barn der forser sig af motvillig Ondskab, Haardnakkethed og imod bedre Vidende, især med Lyven, Banden, Sværgeren, Skældsord etc., maa ingenlunde for Straf med Ris til Maade forskaanes, da Skoleholderen søger først forud paa en alvorlig og kærlig Maade, at slige Børn kunde med Herrens Aand og Naade overbevises derom, at de med Rette har for-tjent saaledes at blive straffede«. Ligeledes skal Skoleholderen agte nøje paa, »at Børnene ingen Støjen gøre i Skolen, langt mindre øve nogen Slags Ugudelighed enten i Ord eller Ger-ning, som utugtige og uanstændige Ord, Kort, Terning etc. og endelig, naar Børnene gaa af Skole, tilholde dem skikkeligt og ordentligt at søge deres Hjem, uden at gøre nogen Allarm paa Gaden enten med Kiven eller Trætten, Banden eller Skælden, og saadant som er til Guds Fortørnelse og andres, især deres Meddisciples aabenlyse Forargelse«. Endelig formaner selve Skoleholderne til at opføre sig, som det »anstaar gode, ret-sindige Skoleholdere i Lærdom og Levned, samt at omgaas alle kristeligt og kærligt, paa det intet til Guds Fortørnelse eller Næstens Forargelse bliver hos dennem at laste, men at de langt hellere for deres Gudsfrygt og Embeds alvorlige Drift og Flittighed maatte elskes og æres«.

Den danske Skole var en Fællesskole. Drengene og Pigerne var sammen i Undervisningen, men Skoleholderne skulde sørge for at »Pigebørnene skulde sidde for sig selv og deslige Dren-gene for sig selv, saa at de ingenlunde maa sidde hos hver-andre, eller komme tilsammen«.

Instruktionen har ingen Meddelelse om Frikvarter, som dog maa forudsættes i den lange Skoletid – 8 Timer om Sommeren! Ej heller nævnes Legeplads, men man kan vel antage, at Børnene i Frikvartererne har faaet Lov til at opholde sig i den til Bygningen hørende Gaard.

Det eneste tvungne Fag var Læsning. Om Skrivning og Regning siges det, at »naar Forældre begære det, bør Skoleholderne ogsaa flittig at informere Børnene i at skrive og regne«. Da Skolen som Regel kun havde een Lærer og eet Lokale, maa denne Undervisning i Skrivning og Regning have fundet Sted, samtidig med at Elevernes Flertal havde Læsning. At denne samtidige Undervisning i tre Fag ogsaa i Kolding har skabt Uorden og Støj svarende til Beskrivelsen Side 12, fremgaar af følgende Paragraf i Instruksen: »Da Skolebørnene hidtil stedse have læst højt og raabt saaledes, at det har været til Hinder og Besværlighed for dem selv og andre, saa have Skoleholderne at tilholde dem, at de herefter, saa vidt muligt, læse sagte hver for sig«. Fag som Historie, Geografi o. s. v. nævnes slet ikke i Instruksen.

At »Læsning« som i det øvrige Danmark (Side 6) ogsaa i Kolding var ensbetydende med Katekismusundervisning, ses klart af Instruksen. Skolen begyndte om Morgenen og endte om Aftenen med Bøn og Sang, samt Oplæsning af et Kapitel af det ny Testamente. »Hvorved Skoleholderne have inderlig og alvorlig at formane Børnene dertil, at de bede, sjunge og høre Guds Ord inderligt og med en sand Hjertens Andagt«. Naar Børnene havde lært at bogstavere, skulde de gennemgaa »Luthers liden Catechismus, saaledes at de retteligt forstaa hvert Stykke og siden lære den Ord fra Ord udenad«. »Siden bør de og lære den her i Landet forordnede og almindelige Catechismi Forklaring, og lære den saaledes udenad, at de kunne besvare alle Spørgsmaal og applicere dem paa dem selv efter enhvers Forhold og Tilstand«. Hver Onsdag Eftermiddag skulde Kateketen møde i Skolen »for enten selv at catechisere med Børnene eller høre, hvorledes Skoleholderen catechiserer«. Hver Lørdag Formiddag skulde Skoleholderen befale de Børn, som havde lært at læse, at lære det Evangelium, som var Søndagens Tekst i Kirken, hvorefter Sognepræsten skulde møde i Skolen og »catechisere med Børnene«.

24 Der vaagedes nidkært over, at de »hver Søndag og Helligdag flittigt mødte til enhver Prædiken i Kirken og efter det tredje Bud helliggjorde Hviledagen«. Ved Højmessens Kl. 10 skulde Skoleholderen give nøje Agt paa, om Børnene lyttede andægtigt til Prædikenen, »saa at de desbedre kunde gøre Regnskab derfor ved den samme Dag paafølgende Catechisation i Kirken«. Denne fandt Sted ved Aftensangen Kl. 1. Herom hedder det i Instruksen: »Saa snart det da Kl. 1 begynder at ringe til Aftensang første Gang, forføje Børnene sig strax ordentligt to og to tilsammen fra Skolen til Catechisation i Kirken, og enhver Skoleholder følger strax efter sine Børn, som fremstilles ordentligt paa Kirkegulvet, Drengene ved den ene og Pigerne ved den anden Side. Naar Catechisationen er endt, bør Børnene forblive i Kirken til Aftensang og ingenlunde efter Catechisationen eller Prædikenen findes paa Kirkegaarden med Støjen og Larmen eller noget uskikkeligt, men findes de herudi skyldige, bør de derfor exemplariter at straffes af Skoleholderen, der da og tilkendegiver saadant for Sognepræsten ved hans næste Visitats i Skolen«. Ogsaa Kateketens Catechisation om Onsdagen kunde henlægges til Kirken.

Ved Catechisationen i Kirken eller Skolen skulde Børnene »altid have en Bibel eller i det mindste et Ny Testamente med sig«. De fattige Børn fik Eksemplarer af det Ny Testamente udleveret gratis. Det kan vel fastslås som sikkert, at det Ny Testamente, Luthers Katekismus, Pontoppidans Forklaring til denne og en Salmebog (Fyhn Side 165) har været de eneste Bøger, der benyttedes ved Undervisningen i Læsning. I Kolding som i alle andre danske Skoler var »Læsning« ensbetydende med Katekismusundervisning.

Det er ovenfor (Side 18) meddelt, at Kolding fra 1749 havde to anerkendte danske Skoler. Det vides ikke, hvor længe denne Ordning holdt sig, men at der i hvert Fald i 1784 kun var een, ses af en i dette Aar til det danske Kancelli indsendt Indberetning om Byens Skolevæsen. Skrivelsen, der er undertegnet af Magistraten og Sognepræsten, lyder:

Med besynderlig Fornøjelse haver vi erfaret Hans Mayestæts Landsfaderlige Omhue for Skole Væsenets Forbedring i Kiøbstæderne, som vi udi Colding /: uagtet al vor Bestræbelse :/ hidtil ey har kundet bringe i den Stand, vi saa giærne ønskede til Guds Ære og den opvoxende Ungdoms Forfremmelse, efterdi os har manglet Lejlighed at bekomme en duelig og beqvem Skoleholdere her i Byen, saaledes at han for dette møysommelige Arbejde kunde have den fornødne Underholdning for sig og Familie.

Hvorledes hidtil har været beskaffen paa dette Sted med den danske Skole, meddeeles herved underdanigst den forelagde fuldstændige Effterretning.

1. Her i Colding haver tilforen været 2de danske Skoleholdere, som holdte Skolerne enten i eget eller Leye-Huus. Men ved Vacance har man seet sig nødsaget, formedelst Leve-Brødets Ringhed, at foranstalte: Der ikkun maatte være een Skoleholder, som er forbunden: At holde en Under-Skolemester for de smaae Børn, der først begynder at kjende Bogstaver, med videre: Den nu i 6 Aar værende Skoleholdere Andreas Becher, undervist af hans Fader studiosus Claus Henrich Becher, Skoleholder i den Kongelig Skole udi Overbye, Kattrup Sogn, har siden tjent som Skriver Karl hos den kongelig Vejer og Maaler Stephansen i Horsens, indtil hand effter et halvt Aars Prøve, med Ungdommens Underviisning, blev her til Skoleholder beskikket.
2. Skoleholderens visse Løn her i Colding er alleene 20 Rdl., som udbetales ham aarlig af de Fattiges Cassa, hvor fore han, uden videre Betaling, er pligtig at underviise Byens fattige Børn. Til Skolen er her i Byen aldeles ingen Donation, Skoleholderne har hverken frie Huus, eller frie Huus Leje, icke heller frit Brænde, ej det ringeste i saa Maade, hvilket hand alt paa egen Bekostning maa anskaffe i Skolen, hvor Børnene ere forsamlede.
3. I Følge Skole Instruction paa dette Sted, approberet af daværende Stiftets høje Øvrighed af Dato 27. Juli 1750, nyder Skoleholderen af enhver, der lærer først at bogstavere og læse, 2 Sk. dansk, dernæst de, som skrive, 3 Sk., og de, som reigne, 4 Sk. ugentlig, hvilket af samtlige Børn, som søge Skolen, kan beløbe i det højeste 5 Mark dansk, men derimod paa visse Aarets Tider ickun 3 à 4 Mark dansk i Ugen og effter Skoleholderens rigtige Effterretning i det høieste udbringe aarlig 46 Rdr., hvormed han har ladet sig nøye, uden at

søge ved Øvrighedens Hielp indreven den resterende Skole Løn hos nogle faae. Den nuværende Skoleholder Andreas Becher nyder frem for hans Formænd af Forvalter Kollin aarlig 20 Rdr., som en særdeles Gave for ham, saa at hans Løn, alt indberegnet, med visse og u-visse kand ey beløbe høiere end 86 Rdr., hvormed en Skoleholder med Hustrue og Børn ej kand have den fornødne Underholdning.

4. Med Skoleholderens Antagelse her i Byen har der hidtil hafft saadan Beskaffenhed: At, naar den eller de Personer, som have anmeldet sig til Skoleholder Embedet, ere blevne af Sogne-Præsten /: sædvanlig Provst tillige :/ examinerede i Christendom, Reigning og Skriven, er den bleven valgt, som er best befunden og forsynet med godt Vidnesbyrd, hvorefter han af Sogne-Præsten og Magistraten er beskikket til Skoleholder Tjenisten. Hvad angaaer Tilsyvn med Læreren saavel som Forældrene, at Børnene gaae i Skolen, da byder Skole Instructionens 1ste Art. 5. Pag., at naar saadant af Sogne-Præsten, som besøger Skolen, til Magistraten angives, bør slige Forældre betale ligesom for Hellig Brøde effter Loven 2 Lod Sølv, der uddecles Halvparten til Byens Fattige, og den anden halve Part til Skoleholderen, da de Fattiges Børn nyder frie Underviisning af Skoleholderen for de før ommeldte 20 Rdr., som ham betales af Fattiges Cassa. Men det er beklageligt, at endog mange af Borgerne formedelst Fattigdom holder deres Børn fra Skole og sette dem hellere ud at fortiene Føden, saa snart mueligt, hvor ved Børnenes bedste Underviisnings Tiid forsømmes.
5. Her i Colding taaes ingenlunde andre at holde Skole end den eller de, som der til ere beskikkede, hvilket Skole Instruction forbyder under Mulct af 8 Sk. for hvert Barn ugentlig, som holdes i Puge Skole, Halv Parten betales af den, som holder saadan Skole, og det andet halve erlægges af Forældrene, som lade deres Børn gaae i saadan Skole. Vel har der ej manglet paa en og anden, som har vildet begynde med saadan Puge Skole, men ved Øvrighedens Foranstaltning ere de hindret fra at naae deres Øjemed.
6. Endelig hvad angaaer det her i Skolen læres og hvorvidt Børnene bringes. Da læses 1) Luthers Catechismus. 2) den anbefalede Forklaring over samme. 3) Hybners Bibelske Historie. 4) hver Søndags Evangelium læres udentil, i Regninger læris ej aleene de 4 Species, men endog Fract. (d. v. s. Brøk), saa og øves den største Deel af Børnene i Skriven, og nogle bringe det deri temmelig vidt.

Saaledes have vi her underdanigst meddeelt den allernaadigst paa-
budne specificerede Effterretning, og som Colding By ej hidtil, formedelst
Mangel af convenabel Underholdning, har kundet stedse beholde en
duelig og beqvæm Skoleholder, saa var det ønskeligt, at Hans Mayests.
allernaadigste Hensigt baade her og andetsteds maatte opnaaes.

Indberetningen viser, at den danske Skole i Kolding ikke
havde ændret sig siden 1750, og at Instruksen fra dette
Aar vedblivende var Byens Skole- og Undervisningsplan. Sko-
len var i 1784 præget af samme aandelige Fattigdom og samme
økonomiske Lurvethed som i 1750. At Fattiggassens Aars-
bidrag var steget til 20 Rdl. viser, at Fattigbørnenes Tal var
tiltaget og de betalende Elevers Tal mindsket. Af Oplysningerne
om Skolepengene og Skoleholderens ugentlige Indtægt kan
sluttes, at der har været 30 betalende Elever, naar alle mødte,
ofte synkende til 20 paa Grund af ulovlige Forsømmelser, et
Tal, der vidner om Forældrenes Ringeagt for deres Børns
Skolegang og tillige om Borgernes Fattigdom. I Magistratens
Indberetning skiltes med en Interesse for Skolen, som ikke
har været til Stede, og som belyses ved den kyniske Med-
delelse, at Skoleholderen ikke kunde leve af sin Indtægt. Det
eneste Lyspunkt er Privatmanden Kolliins personlige Støtte
til Skoleholderen Andreas Becher, men heller ikke dette smukke
Eksempel havde kunnet bevæge Magistraten til Efterfølgelse.
Det er saa betegnende, at det kun var Byens Fattigkasse, som
ydede et knebent Bidrag, medens Byen iøvrigt ikke kunde
afse een Rdl. til Lærerens Underhold, Skolelokale eller Brænd-
sel. Og medens de danske Skoler i adskillige andre Byer
allerede omkring 1700 støttedes ved, at Skoleholderen fik til-
delt et lille kommunalt Hverv som Organist, Bedemand,
Klokker o. s. v., finder vi før 1784 intet af den Art i Kolding.
Det virker derfor hult og forlorent, naar Magistraten i sin
Indberetning taler om »al sin Bestræbelse for den opvoxende
Ungdoms Forfremmelse«, eller naar den vigter sig med, at
der i Skolen ogsaa undervistes i Brøk, og at nogle Elever
»bragte det temmelig vidt« i Skrivning.

4.

Naar det i Indberetningen fra 1784 siges, at der i Kolding slet ingen Donationes var knyttet til den danske Skole, er dette urigtigt. Ved Testamente af 14. Oktober 1750, der traadte i Kraft 1753, oprettede Etats-, Justits- og Krigsraad Peter Helt, Assessor i Højesteret og Borgmester i København, – foruden et Legat paa 1600 Rdl. til gamle, nødlidende Husarme i Kolding – ogsaa et Legat paa 400 Rdl. til Fordel for Byens Skolevæsen. Af Legatet skulde Renterne af 266 Rdl. 4 Mark tildeles Lærdskolens til Indkøb af Bøger til fattige Disciple og til Skolens Bibliotek, medens Renterne af de resterende 133 Rdl. 2 Mark, ialt 6 Rdl. 4 Mark aarligt, skulde gives til den danske Skole til Indkøb af danske og rene lutherske Skolebøger, saasom ABC'er, Katekismer, Evangelii Bøger, Davids Salmer, Nye Testamenter, Kirke Salmebøger og deslige, »dem Sognepræsten og Magistraten ved Skolemesteren lader uddele og give til de fattigste og lærvilligste Skole Børn – og om endda skulde være Penge tilovers, købes for dem Reigne Bøger og Skrifmaterialer, der i lige Maade kan deeles til de fattigste Skole Børn, som efterat de haver lært deris Christendom, har Løst tillige at lære at reigne og Skrive«. Bestemmelserne viser, at for Peter Helt var den danske Skole i første Række en Skole i Kristendom, medens Skrivning og Regning var noget underordnet.

Af større Format og af større Vidsyn er de collinske Legater.

Den 14. Maj 1772 sad i Horsens en Mand og gjorde sit Regnskab op. Han følte sig gammel og svag. Han var ugift og nærede et inderligt Ønske om, at de Penge, han i et arbejdsomt Liv havde opsparet, maatte blive til Lykke og Velsignelse for andre. Han havde med dette Formaal for Øje 17. Marts sendt Kongen en ydmyg Ansøgning om gratis Facultas Testandi, d. v. s. Tilladelse til at disponere over sin Formue ved Testamente, med den Motivering, at han ønskede den anvendt til »en fri Skole i Kolding« og Livsophold for trængende. Ansøgningen var blevet bevilliget 18. April 1772.

Og saa skrev han:

»Da den Allerhøieste ved Alderdom og Svaghed erindrer mig underskrevne Christian Kollin — forrige Forvalter ved Stamme-Huuset Fousingø — sin ringe Skabning, at intet er vissere end Døden, men inten uvissere end Dødens Time, saa haver jeg i den Hellige Tre-Eenheds Naun og til et Taknemmeligheds Minde af de store Guds mod mig beviiste utallige Velgierninger herved paa Fundamente af Deres Kongel. Maicstæts Allernaadigste mig meddelte Facultem (for Facultatem) Testandi under 18. April sidst, over mine ved Døden efterladende Midler, givet følgende Disposition og Anordning.

1. Til min Føde bye Colding, dens Fattige Børns Opfostring og Undervisning udi een og anden nøttig Haandgierning, hvorved de i fremtiden kunde tienne Deres Brød, giver jeg 2000 Rigsdaler.
2. Til Skoleholderens Løn og Børns frie Undervisning i Guds sande Kundskab og andre Lærdomme 2500 Rigsdaler.
3. til Colding byes Huusarme 1500 Rigsdaler og til samme Byes Kirke 500 Rigsdaler.

Han siger dette med mange flere, og i vore Øren ejendommeligt klingende Ord og Sætninger, men det fremgaar med al Tydelighed, at denne Mand i *sit Livs Aften* har *sit Livs Morgen* i Tankerne, og at det er den By, hvor han først saa Lyset, der frem for nogen anden har hans Hjerte, endda han — efter alt hvad der foreligger — maa have levet det meste af sin Tid udenfor denne By.

30 Bemærkelsesværdigt er det ligeledes, at medens han, efter hvad der kan oplyses, synes at have færdedes i sin Ungdom og Manddom i det, man den Gang kaldte Herremandskredse, er det af afgørende Betydning for ham, at det bliver Børn af Underklassen i hans Fødeby, der ved hans Midler gennem Undervisning opdrages til at blive gode Samfundsborgere. Ikke alene er dette hans Formaal i 1772, da han skriver sit Hovedtestamente, men ogsaa i de 14 Aar, det endnu blev ham forundt at leve, i hvilke Aar han maa formodes at have haft god Tid til at overveje den mest passende Anvendelse af de Penge, han gennem et arbejdsomt Liv har sammensparet. Saaledes forhøjede han ved Tillægsbestemmelser Legatet paa 2000 Rdl. til Haandgerningsskolen med 500 Rdl. Der afsattes 1000 Rdl. – der senere blev til 1500 – til Støtte for »en fattig og habil Skolediscipel i Kolding lærde Skole, medens han i 3 Aar maa ligge i København og studere til sin Attestats«, og han tænkte ogsaa paa, at det kunde knibe for fattige Børn at faa Tøj til Konfirmationen, eller naar de »skulde til Haandværkeren« d. v. s. i Haandværkslære. Ogsaa Sct. Jørgens Hospital har været med i hans Overvejelser, idet han gav Executores Testamenti Paalæg om, at hvis der paa en eller anden Maade blev Penge tilovers, f. Eks. i Tilfælde af, at en Søsterdattersøn døde inden Myndighedsalderen, skulde de til ham udsatte 400 Rdl. tilfalde Hospitalet. Vel blev der ingen Arvepart at overføre paa denne Maade, men derfor var hans Tanke lige smuk.

De colliinske Legater var derefter:

Til Skolerne	5000	Rigsdaler
» Kirken	500	»
» Huslejhjælp	1500	»
» Studentstipendium . .	1500	»
» Konfirmander	500	»

9000 Rigsdaler Courant,

en efter den Tids Forhold betydelig Kapital. Da en Rigsdaler Courant er lig 3 Kr. 20 Øre, vilde Beløbet i vore Penge være 28,800 Kr., men værdimæssigt, i Forhold til Penges Værdi i 1786 og i Dag, kan man vist anslaa det til mindst det fir-dobbelte, altsaa ca. 115,000 Kr.

Skønt Kolliiins Legat baade er et af de første og største af de til Gavn for Kolding Bys Borgere oprettede Legater, har Legatstifteren Kolliiin ikke i nogen nævneværdig Grad interesseret Byens Historikere. Selv Fyhn – der ellers har optegnet saa mange Smaating, at hans Bog »Efterretninger om Kiøbstaden Kolding« og hans paa Borgmesterkontoret opbevarede haandskrevne Registratur i lige saa høj Grad kan benævnes Leksika som egentlige historiske Beretninger – meddeler kun, at »denne Collin, som døde i 1786, var vist i Familie med Jens Hansen Collin, der ogsaa var født i Kolding den 8. November 1651 og døde i Trondhjem den 8. Martii 1708, som Assessor i det nordenfjeldske Overbergamt og Inspektør ved Commerciens og Kobbertienden i Norge«.

Fyhn meddeler ikke, hvorpaa han begrunder sin Formodning om Christian Kolliiins Familieskab med den dansk-norske Assessor, og det er saa meget mere mærkeligt, at han intet ved om Legatstifteren, som han selv siger, at han begyndte at samle sine Efterretninger om Kolding i sin Skoletid fra 1799–1806, eller omtrent samtidig med, at Kolliiins Legater var traadt i Kraft, paa hvilken Tid det maatte have været let at faa noget at vide om Kolliiins Herkomst.

Man finder heller ingen Oplysninger om Kolliiins Familieforhold enten hos Eliassen eller hos Skoleinspektør Theodor Siersted, som har behandlet de collinske Skoler i sin Bog om »Kolding kommunale Skoler 1792–1892«. Man maa da søge andre Kilder, og disse er forbløffende sparsomme. Det eneste autentiske Dokument, der hidtil har foreligget, er den paa Borgmesterkontoret opbevarede *Afskrift* af Legatfundatsen. Det originale Testamente findes ikke mere, ej heller den

32 originale Legatfundats, ej heller nogen af de Skrivelser, han har udvekslet med Øvrigheden og Testamentets Executorer, og hidtil har al Søgen i Stiftskister, Gods-, Lands- og Rigsarkiver kun fremdraget eet originalt Dokument, nemlig den Side 29 omtalte Facultas Testandi. Af denne og Legatfundatsens Afskrift erfares, at han er født i Kolding, at han i en Aarrække havde været Forvalter paa Stamhuset Fousingø ved Randers, at han var ugift, og at han i 1772 havde fattige Slægtinge i Kolding. Han døde 17. Marts 1786.

Som Fyhn fandt det rimeligt at se Slægtskab med de norske Colliner, var det en nærliggende Tanke at søge Familieskab med en anden, ham omtrent samtidig Collin, nemlig Fabrikant, Handelsmand og Lotteriinspektør i København Jonas Baltzersen Collin, Søn af Vejer og Maaler og Accisemester i Kolding Baltzer Jensen, men Forsøget mislykkedes, antageligt fordi et saadant Familieskab ikke har foreligget. Derimod har en Undersøgelse af samtidige Kirke- og Skifteprotokoller givet det Resultat, at Christian Kollin sikkert er Søn af Rendelægger – senere Rendemester – Hans Jensen og Hustru Maren Pedersdatter, der var blevet trolovede i Kolding den 25. Maj 1705 og gift samme Sted 17. August samme Aar. I Kirkebogen for 25. Oktober 1711 staar ganske vist som døbt – Fødselsdag meddeles ikke – kun anført:

Hans Rendelæggers Christian,

men da Maren Pedersdatter er død, og der den 17. Januar 1736 holdes Skifte efter hende, mellem Enkemanden Hans Jensen, »Rendemester i Kolding«, og hans Børn, to Døtre og en Søn, er denne anført som »Monsieur Christian Hansen Collin, Forvalter paa Fussing, her tilstede og self myndig«. Den ene Datter var gift med »Borger og Glarmester Marchus Fleb her i Byen«. I en Magistrats Indberetning fra 1735 nævnes kun to Glarmestre, af hvilken den ene, Marcus Christian, vel identisk med Marchus Fleb, siges at bebo »et gammel, forfalden, pantsat Bo, lejer Avling til 2de Heste, fattig«. Ved

Skiftet efter Moderen, »Maren Pedersdatter«, ansattes Boet til 313 Rdl. 14 Sk., hvoraf Christian Hansen Collin fik en Broderlod, 52 Rdl. 1 Mk. $2\frac{1}{3}$ Sk.

Christian Kollin er altsaa hverken af den fine dansk-norske Assessorslægt Collin eller af den danske Embedsmand- og Borgerlægt Collin, men et Smaafolks Barn. Da hans Fader fra Grimstrup ved Varde kom til Kolding, tog han Borgerkab som Daglejer – det skulde man den Gang –, senere fik han en maaske fast Stilling som Rendelægger eller Rendemester (d. v. s. en Mand som lægger Vandrender, laver Anlæg af Trævandedninger). Denne Stilling har ikke været mere indbringende, end at han for at stive sine Indtægter af har maattet paatage sig noget Øl- og Brændevinstapperi. Han omtales nemlig i Magistrats Indberetningen fra 1735 blandt Byens Øl- og Brændevinstappere med den Tilføjelse: »bebor sit pantsatte Hus, haver Markjord, bruger ingen Avling, fattig«. Skiftet viser, at han ikke har været helt fattig, men Velstand har der ikke været. Det har været et Hjem i smaa Kaar, og Sønnen Christian har i sin Opvækst modtaget saadanne Indtryk af social Nød, at de senere har dannet Grundlaget for hans testamentariske Bestemmelser. Den Omstændighed, at han allerede som 25-aarig har arbejdet sig frem til en saa forholdsvis betydelig Stilling som Forvalter paa den store Herregaard Fousingø, og at Skifteforvalteren titulerer ham med »Monsieur«, lader formode, at han allerede den Gang har været en Mand af en vis Anseelse og Myndighed.

Om hans Skolegang vides intet med Sikkerhed. Navnet »Kollin« eller »Collin« findes ikke i Lærskolens »Skolebog«. Der er en svag Mulighed for, at han er identisk med den »Christian Hansøn«, Discipel i første Klasse, som i 1725 af Aarets Diskantpenge fik udbetalt 1 Mark 8 Skilling. Dette er kun en Gisning. Derefter forsvinder Navnet fra Protokollen. Det er sikkert, at denne »Christian Hansøn« ikke er dimitteret som Student fra Skolen, men det er altsaa muligt, at Christian, Rendelægger Hans Jensens Søn, en kort Tid har været Skolens

34 Elev. Sandsynligvis har han, i hvert Fald før Optagelsen i Lærskolen, været Elev i Byens danske Skole, hvilket kan forklare hans store Interesse for denne Skoleart. Skifteprotokollen viser, at han allerede i 1736 har antaget Tilnavnet »Collin«, maaske efter Fødebyen Kolding, paa samme Maade som den ovenfor (Side 32) nævnte Jonas Baltzersen Collin. Skifteprotokollen har Stavemaaden »Collin«, Magistrats Indberetningen fra 1784 »Kollin«, han selv skriver i sin Ansøgning til Kongen om »Facultas Testandi« to Gange »Kolliin«, saa at der ikke kan være Tvivl om, at saaledes stavede han selv sit Navn, uden at vi kan tænke os Grunden. Naar hans Skoler omtales efter 1788, benævnes de altid »de collinske«.

Christian Kollins Underskrift 1772.

At Kolliin har været en intelligent og aandelig interesseret Mand, kan vel sluttes af det Bibliotek, som han testamenterede til Læseskolen, og som indeholdt adskillige større Værker, særligt om Religion, Historie og Geografi, f. Eks. Hybners fuldstændige Universalgeografi i fire Bind, Zophens Universalhistorie, Hoffmans Fundatser i tre Bind, Ove Guldbergs naturlige Theologi og en Indledning til den aabenbarede, Suhms Historie over Danmark og Norge samt Holsten i to Udtog, Abraham Kalls almindelige Verdenshistorie, Sporns den kristelige Religions Hovedlærdomme, et Atlas med 25 Landkort i rødt Læderbind. Protokollen paa Borgmesterkontoret for de collinske Legater meddeler, at denne Bogsamling 11. August 1787 blev modtaget af Andreas Becher, der var udset til Leder af den collinske Læseskole. Desværre er alle disse Bøger forsvundne, ellers vilde det maaske have været muligt i disse at finde egenhændige Optegnelser eller blot hans Navnetræk. Blandt Bøgerne var ogsaa et tysk Værk om Skolevæsen, Neue Schule Officin. Han har da selv fulgt med i Drøftelsen af de pædagogiske Tanker, der var fremme i Tiden, og herigennem

forstaaet, at en udvidet og forbedret Undervisning var en nødvendig Betingelse for den opvoksende Ungdoms Fremtid. Som forhenværende Elev i Koldings danske Skole har han af egen sørgelige Erfaring vidst, hvor tarvelig den almindelige Undervisning af de fattige Borgeres Børn var, og han har ønsket at gøre sit til at forbedre den. Hans Skolereglement viser, at han var stærkt paavirket af den som Regnebogsforfatter kendte Christian Cramer (1699–1764), Regne- og Skrivemester i Aarhus, der i Fortalerne til sine Lærebøger i Regning og Geometri havde fremsat indgaaende Forslag til en Reform af Købstædernes Skolevæsen.

Af de to store Skolelegater skulde efter Kollins Ønske det ene anvendes til en Haandgerningsskole, i hvilken fattige Dreng og Piger skulde opfores og undervises »udi een og anden nøttig Haandgierning, hvorved de i fremtiden kunde tjene Deres Brød, indtil de bliver sat til Haandværk eller anden Tjeneste her i Landet«. I en Tilføjelse til Fundatsen fra 1784 udtaler Kollin, at det burde overvejes, om det maaske var tjenligt, »at Dreng og Pigebørnene gaa hver for sig hver anden halv eller hel Dag Ugen igennem udi Haandgerningsskolen«. Der er Grund til at beundre Kollins Fremsyn ved denne paatænkte Ordning, idet han i Virkeligheden har ønsket en Slags Sløjdundervisning for Drengene. Tanken var imidlertid for moderne. Den antagne Haandgerningslærerinde nægtede bestemt at have Dreng i Skolen, og Skoleautoriteterne mente, at en saadan Skole for Dreng var overflødig, da der i Byen var Haandværkere nok af alle Slags, hos hvem Dreng langt hensigtsmæssigere kunde oplæres efter hvers Lyst og Evne end samlede i en Skole. Spørgsmaalets Afgørelse blev forelagt Testamentets Executores, som indrømmede, at »Drengbørns Undervisning i Haandgerningsskolen sammen med Pigerne maaske kan medføre en Slags Uorden«, og med Direktiver i Legatfundatsen bestemtes saa, at de Penge, der sparede ved Udelukkelse af Drengene, maatte anvendes til Indkøb af Klæder

36 til fattige Børn, indtil en Haandgerningsskole for Drengene kunde oprettes. Den endelige Ordning blev saa en Haandgerningsskole for fattige Pigebørn, som i et Antal af ca. 20 fik Undervisning paa et treaarigt Kursus. Undervisningen, for hvilken Planen approberedes 2. Maj 1788, omfattede foruden Strikning og Syning tillige Spinden og Karten, hvilke sidste to Haandarbejder bortfaldt omtrent 1805. Fra 1796 findes en Inventarliste, med følgende Genstande: »1 stort sortbrun malet Skab med Laas og Nøgler, afdelt i adskillige Rum, 6 brunmalede Træ Stole, 2 do Bænke, 6 Spinderokke, 6 Blaarspredere samt Rokkebreve, 2 Hægler og 1 Hæglestaal, 2 Haspetræer, og 2 Jærn Haspepinde, 1 Opstander Garnvinder, 2 Par fine og 1 Par grove Karter, 1 Slagbord, 5 Fodskamler, 1 Tøyekurv (hvori den kartede Uld lagdes?) 10 Par Strikkepinde og 10 Saxe«.

Medens Fundatsen kun har nogle faa korte Bestemmelser om Haandgerningsskolens Ordning, har Kollin om den paa-tænkte Læseskole udarbejdet et vidtløftigt Reglement. Den aarlige Rente af Legatets 2500 Rdl. skulde gives til Skoleholderen »til Løn, Husleje og Ildebrand og Varme for Børnene, saa længe Verden staar«. Skolen skulde være en fri Skole for 40, højst 50 fader- og moderløse Drengene og Piger, Børn af fattige Haandværkere og andre maadelig formuende Folk, blandt hvilke »min Slægts Børn og Børnebørn indtil 7de Led skal fremfor nogen andre i denne fri Skole antages og oplæres«. Det skulde dog være Skoleholderen tilladt desuden i Skolen at »optage 10, siger Ti formuende Børn for Betaling, der kan blive ham til stor Hjælp«. Skolens Tilsyn og Kontrol skulde være hos Magistraten og Sognepræsten. Børnene maatte optages, naar de var fyldt 6 Aar, og skulde »nyde fri Lærdom i deres Christendom samt reigen og Skriven, item noget af Geometrien efter enlhvers Nemme og Villighed. Thi Fortalen i Cramers Geometri eller Maalekunst viser, hvad Nytte de unge har i Fremtiden, at de lærer noget deraf; her foruden skal Børnene lære at gøre nogen anden Haandgerning efter

Testamentets Formelding og maa ej fra Skolen afskediges, førend Sognepræsten og Magistraten tillader det«. Desuden skulde der for Drengenes Vedkommende være Mulighed for at fortsætte Undervisningen ud over det almindelige Maal, hvis nogen var »begavet med Lyst og Nemme, saa der kan være Haab om deres Lykke og Fremtarv i Tiden, indtil de opnaa den Fuldkommenhed i Skriven, Regnen og Geometrien, at de ved Pennen eller anden nyttig god Haandtering næst Guds Hjælp kan desbedre befordre deres Lykke«.

Reglementet indeholder fyldige Bestemmelser om Skoleholderens Pligter med Hensyn til Undervisning og Orden. Fra Marts til Oktober skulde der holdes Skole fra Kl. 7–12, og om Eftermiddagen fra Kl. 1–5. Om Vinteren fra medio Oktober til ultimo Februarii fra 8–12 og 1–4 Slæt om Aftenen. Dagen skulde begynde med andægtig Bøn og Sang, derefter skulde flittigt »fortfares med Lærdomme og Undervisning, samt Overhøring for enhver især, og inddele dem klassevis og uden Persons Anseelse og flytte den flittige over den dovne, saa og sætte en vittig og skikkelig (d. v. s. duelig) til Custos – d. v. s. Underlærer – over hver Klasse for des bedre at holde Orden, og Skolemesteren des snarere kan kende enhvers Genia – for Ingenia, d. v. s. Anlæg –, for i Tide at bøje Kvisten, NB. først med hemmelig fornuftig Morale, siden offentligt, og endelig med Ris, paa saadan Maade, at Børnene baade kan have Frygt og Kærlighed for Skolemesterens Øjekast herefter. Desuden bør han og holde enhver til Renlighed og Ordentlighed saa vel i Klæderne som med Bøgerne og videre i og uden Skolen«. I en anden af Reglementets Paragraffer indprentes Skolemesterens Pligter med Hensyn til Børnenes Katekisation og Kirkegang. Hver Søndag og Helligdag skal han føre dem baade til Højmesse og til Aftensang, derefter føre dem tilbage til Skolen »hvor de aflægger Skolens Bøger, og enhver siger, hvad han har lært af Prædikenen, men de skødesløse eller uartige formanes til Bedring, hvis ikke, da straffes, som før er meldt«.

38 Skolemesteren formanet indtrængende til Guds frygt og Flid og Retskaffenhed i sit Embede. Hvis han udviste Forsømmelighed og ikke »efter trende Sindes kristelige Formaninger og Paamindelser af Sognepræsten og Magistraten paa Raadstuen« forbedrede sig, skulde han uden videre Lov og Dom afsættes, samt Magistraten og Executores Testamenti »besørge en anden dygtig Karl indsat«. I Sygdom over 14 Dage skulde Skolemesteren uopholdelig anskaffe sig en god Medhjælper eller »qvittere Skolen«.

»Den collinske Læseskole« – der ogsaa kaldtes »Den frie danske Skole« eller »Læse-, Skrive- og Regneskolen« – var altsaa en »dansk Skole«, i Hovedtrækkene af samme Type som Harboes og Olufsens Skoler omkring 1750, men med nogle ikke uvæsenlige Forskelle. Medens Harboes Skole var en Betalings-skole med Fattighjælp til de fattige Borgeres Børn, var den collinske Skole en Skole for Frielever med begrænset Adgang for nogle faa betalende Elever. Dette betyder et afgørende Brud med over to Hundrede Aars Skolepraksis i Kolding og satte Spor i Byens fremtidige Skoleudvikling. Den anden radikale Forskel var den faste Løn til Skoleholderen. Medens Magistraten havde været ene om at give tidligere Skoleholdere Undervisningsret, skulde Testamentets Executorer være medbestemmende ved Valget af den collinske Læseskoles Leder. Hvad dernæst Undervisningen angaar, var Harboes Skole en udpræget Katekismusskole, i hvilken Skrivning og Regning var helt underordnede, ikke engang nødvendige Fag, medens der i den collinske Skole var tre sideordnede Fag, Læsning, Regning og Skrivning, desuden to nye Fag, Geometri og Haandgerning, samt Mulighed for fortsat Undervisning ud over det for alle fælles Maal. Den danske Skole var en Forberedelsesskole til Konfirmationen, de collinske Skolers Ideal var »Borgerdyd«, d. v. s. Dygtiggørelse af de fremtidige Samfundsborgere. Disse nye Skoletanker er i Virkeligheden Forløbere for de Bestræbelser, der efter 1800 var fremme i Kolding for at skabe en noget højere Borgerskole.

I en Tilføjelse til Fundatsen 1784 meddeler Kolliin, at han har lovet Farveren Salig Hans Jacobsens ældste Datter Anne at blive »Lærerinde« ved Haandgerningsskolen. I Henhold hertil ansattes Jomfru Anne Jacobsen 1787 ved den kvindelige Haandgerningsskole. Da denne i 1814 optoges i Borgerskolen, fulgte hun med som Haandgerningslærerinde til 1824, da hun døde 76 Aar gammel. Efter Fundatsens Bestemmelse havde hun fast Løn af Legatmidlerne, 66 Rdl. 4 Mark aarlig, med et senere Tillæg paa 6 Rdl. 2 Mark som Paaskønnelse af hendes Flid og Dygtighed.

Med Hensyn til Valg af Skoleholder for Læseskolen havde Kolliin givet meget vidtløftige Bestemmelser:

»Til Skolemesteren ville Sognepræsten og Magistraten behagelig gøre det bekendt ved Aviserne 3 Postdage og bede de Lysthavende og habile Personer med deres sandru Skudsmaal at ville en vis Dag møde hos itzige (d. v. s. nuværende) eller efterkommende Executores Testamenti, som da først examinerer enhvers Capacitet og Skikkelighed (d. v. s. Duelighed), dernæst ved et 10 Aars Barn offentlig paa Horsens eller Skanderborg« (altsaa ikke Kolding) »Raadstue lade Lodden trække, Og hvem det træffer, affærdiges med et skriftligt Bevis til Sognepræsten og Magistraten i Colding, at han ved rigtig Lodtrækning er bleven udnævnt til Skolemester for den Fattige frie Skole i Colding, paa det han derefter uopholdelig kan blive indsat«.

Dette snurrige Ceremoniel traadte aldrig i Kraft, da Kolliin selv før sin Død havde udpeget den første Skoleholder, Andreas Becher, og da dennes Efterfølger, ved Bechers Død i 1828, valgtes efter Skolelovens Bestemmelser af 1814, eftersom de collinske Skoler paa dette Tidspunkt var gaaet op i Borger-skolen.

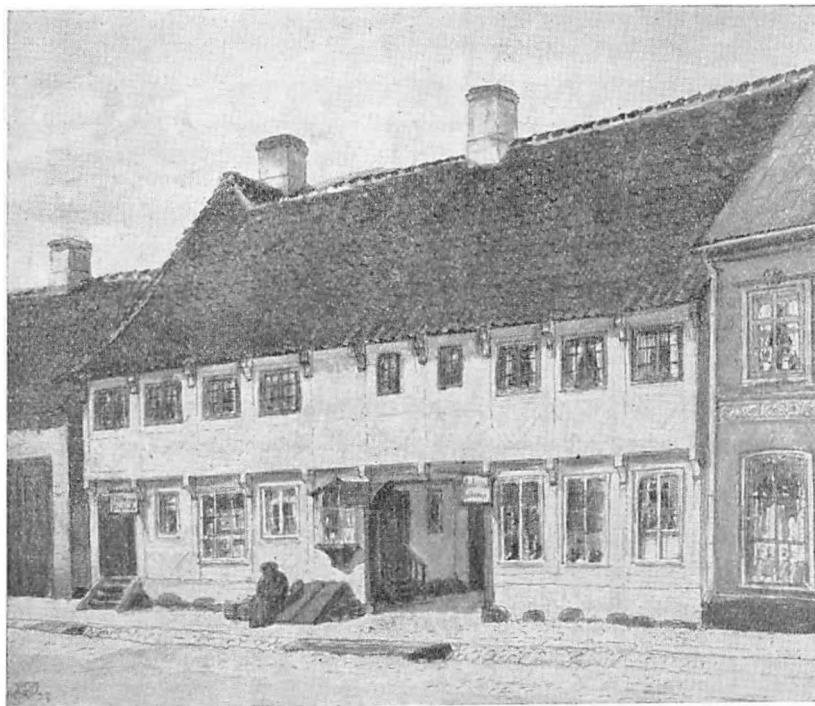
Fyhn meddeler (Side 162), at begge de collinske Skoler begyndte 1788. Derimod antager Siersted i sin Bog om Koldings kommunale Skoler (Side 2), at Læseskolen aabnedes

40 allerede i 1777. Dette er sikkert en Misforstaaelse. I en Tilføjeelse til Fundatsen 1780 siges, at der er givet Andreas Becher skriftligt Bevis paa, at han »naar jeg er død, antager Fattig Skolen og nyder Lønningen efter Testamentet«. Det siges endvidere i Tilføjeelsen, at samme Becher »alt er antagen til Skolemester for Kolding Bys Børn«, Becher var altsaa i 1780 Leder af Byens »danske Skole«. Magistratens Indberetning fra 1784 viser, at Becher ogsaa i dette Aar var Byens eneste anerkendte Skoleholder, Leder af den »danske Skole«, og at den collinske Læseskole endnu ikke var oprettet i 1784. Forholdet er altsaa det, at Becher fra 1777 er Leder af Byens danske Skole, til han efter Kolliins Død – Kolliin døde 1786 – i Henhold til Kolliins i 1780 givne Løfte bliver Skolemester for den collinske Læseskole. At dette er sket i 1787 – ikke, som af Fyhn meddelt, i 1788 – fremgaar af Bechers Kvittering i Regnskabsprotokollen for de collinske Skoler, 11. November 1788, lydende paa, at han har modtaget sin Løn, 100 Rdl., »fra Michelij Dag 1787 til Mikkelsdag 1788«. Samtidig kvitterer den collinske Haandgerningsskoles Lærerinde Anne Jacobsen for sin Aarsløn, 66 Rdl. 4 Mk., og begge for et Beløb af 20 Rdl. til Præmier »i Læse- og Syskolen«. *Det maa derefter anses for sikkert, at begge Skoler er blevet aabnede i Efteraaret 1787.*

Andreas Becher blev født 1753, var altsaa 24 Aar gammel, da han i August 1777 blev dansk Skoleholder i Kolding, efter at have staaet i Lære hos sin Fader, der var Skoleholder i Katstrup, og dernæst tjent som »Skriverkarl« hos den kongelige Vejer og Maaler Stephansen i Horsens. Sandsynligvis er Kolliin begravet paa Katstrup Kirkegaard, har altsaa haft Tilknytning til dette Sogn, hvilket kan forklare hans Løfte til Becher om Bestyrerstillingen for den collinske Læseskole i Kolding til Katstrup Skoleholderens Søn og hans aarlige, Side 26 omtalte Løntillæg til denne, medens han var dansk Skoleholder i Kolding.

Andreas Becher var Bestyrer af den collinske Læseskole, til denne i 1815 gik op i Byens samlede Skolevæsen, hvor-

efter han underviste i Læsning, Regning, Bibelhistorie, Fædrelandshistorie og Naturhistorie i Skolens tre øverste Klasser. Han døde 26. Marts 1828, 75 Aar gammel, efterat han havde virket 49 Aar som Lærer i Kolding. Medens han ledede den collinske Læseskole, havde denne Lokale i Bechers Gaard i

Andreas Bechers Gaard i Adelgade (nuværende Nr. 4).

Adelgade, et gammelt, mørkt Bindingsværk Hus med mange smaa Vinduer og fremspringende første Etage. Ejendommen blev i 1884 nedrevet for at give Plads for den Bygning, i hvilken Hr. Købmand Stotz nu har Forretning. Om Skolelokalets Beskaffenhed fælder Sognepræst Raaschou efter en Skolevisitats i 1815 følgende Dom: »Skolelærer Becher har nu henlevet de fleste af Dagens Timer i 25 til 26 Aar i denne Skole, hvis Atmosfære jeg næppe kunde udholde i disse Par Timer. Gid han dog snart maatte komme til at drage en

42 renere Aande paa en fordelagtigere Post«. Skolelokalet har efter Meddelelse af Hr. Guldsmed Holger Kyser, som husker Nedrivningen i 1883, været paa første Sal i en Sidebygning inde i Gaarden. Det viste sig ved Nedrivningen, at Skillevæggene var opført af Tørv mellem Bindingsværket, overstrøgne med Kalk og hvidtede. Man har altsaa ikke anvendt Mursten, enten af Sparsommelighed, eller fordi man har frygtet, at Bjælkeværket ikke skulde kunne bære Vægten. Becher meddeler selv, at »Undervisningen i mit eget Hus« varede til 23. November 1815«.

Det er ovenfor, Side 35, meddelt, at Kolliin ved Oprettelsen af en Haandgerningsskole ogsaa har ønsket at give Drengene en teknisk Uddannelse i en Slags Sløjdklasser. Forsøget mislykkedes. Det blev en senere Tids Opgave – ca. 100 Aar efter – at gennemføre denne Plan. Derfor er der ikke mindre Grund til at beundre hans Fremsyn paa dette Omraade, ligesom der sikkert er mange Haandværkslærlinge, der har været taknemmelige for Modtagelsen af de Klædningsstykker, der traadte i Stedet for Undervisning i Sløjd, og ligesom den Dag i Dag adskillige koldingensiske Forældre er glade ved at modtage de 30 Kr., som hvert halve Aar af Kolliins Legat uddeles som Beklædningshjælp til en Konfirmand. Nu uddeles denne Hjælp i rede Penge, tidligere havde den oftest Form af 6 Blaargarns Skjorter, idet dog allerede i 1841 Skomager Lindbergs Søn Otto fik 8 Rdl. 2 Mark og 12 Skilling til Indkøb af Kjole, Vest og Benklæder.

At der altid har været stort Begær om denne Hjælp – maaske i endnu højere Grad end Lysten til at gaa i Haandgerningsskole – ses af Legatprotokollen. Det mest karakteristiske Eksempel er vel denne ydmyge Pro Memoria fra 1795:

»Høy- og Velærværdige, velædle og velviise Høygunstige naadig Herrer. I allerstørste Ydmyghed med ærbødig Underdanighed anraaber ieg underskrevne, at de høygunstige Herrer vilde naadig ihukomme mig efter deres egne høygode Løfter. At ieg som er uden Fader og Moder en nød-

trængende Barn og fattig Læredreng maatte nyde den hjælpegave, som salig Hr. Collin til Colding Byes Fattige haver tillagt enhver efter sin Vilkaar og Omstændigheder, hvorfor at jeg og derimod og for alt forhen beviist naade og store høygode Velgørenhed finder mig skyldig med min ringe Taksigelse allerydmygest tro Reedelig og velvillig med Guds Naade at bæere og aftiene min høygunstige og høygode velgørere og mine foresattes allerydmygeste Christen Gade«.

Den i Sandhed ydmyge Bøn blev hørt. Raadmand, senere Borgmester, Diechmann fik 5 Rigsdaler til Forfærdigelse af 6 nye Blaarlærreds Skjorter, »hvilke Skjorter skal forevises paa Raadhuset inden 4 Uger fra Dato«.

Et andet tidstypisk Eksempel er et Brev af 5. September 1795 fra en Sønnik Jørgensen, der skriver:

»Det fattige Drengbarn Søren Hansen, barnefødt her i Byen, som nu paa 3. Aar har været hos mig i Lære, gaar nu til Konfirmation til Mikelsdag, ejer intet og har ingen som kan give ham noget. Men før jeg fik ham, gik han for det meste at betle sit Brød. Den gunstige Magistrat lovede mig at være ham til Hjælp til Klæder, naar han skulde confirmeres, ja og noget Linned«.

Andrageren fik 5 Rdl. til Skjorter, men intet til Yderklæder. Magistraten har vel tænkt, at Drengen i de tre Aars Læretid har gjort saa megen Gavn, at Læremesteren burde sende ham standsmæssigt til Konfirmation.

Disse og mange andre Eksempler i Legatprotokollen afspejler i nogen Grad de sociale Tilstande i Kolding omkring 1800, og Forholdene har sikkert snarest været mørkere i Kollins Barn-dom, et lille Aarhundrede tidligere, saa at han har haft rig Anledning til at tænke med Venlighed paa de smaa, fattige Læredreng. Han har ligeledes haft sine Erfaringer om, hvor haardt det kunde knibe for Fattigfolk med at skaffe de nødvendige Penge til Huslejen, saa at han ogsaa her har ønsket at række en hjælpende Haand. Derfor har han i sin Legatfundats afsat 1500 Rdl. til »Husarme«, d. v. s. til Huslejhjælp, i 15 Portioner, fordelt i 3 Grupper paa 5, 4, 3 Rdl. til hver.

44 Det er ikke mange Penge i vor Tid og staar ikke i noget som helst Forhold til den nuværende Størrelse af Huslejen, hvorfor nu Legatportionerne paa 5 Kr. pr. Termin uddeles som Tillægslegater, men for 150 Aar siden var 5 Rdl. ikke nogen helt ringe Sum, og desuden var de Lejligheder, som den Gang udbødes til Leje, næppe heller af den Beskaffenhed, at Ejeren kunde vente større Indtægt af dem.

En Særstilling indenfor de collinske Legater indtager Studenterlegatet for en Student fra Kolding lærde Skole, der »læser til Attestats« ved Københavns Universitet, 200 Kr. aarligt i 3 Aar. Legatet viser en Interesse for denne Skole, som man gerne vilde forstaa som Udtryk for en tidligere Elevs Hengivenhed og Taknemmelighed for sin gamle Skole. Man kunde f. Eks. antage, at han – som senere Fyhn – først havde gaaet nogle Aar i den danske Skole og derefter var overflyttet til Lærdskolens. Selvom hans lejlighedsvisse Anvendelse af latinske Udtryk i Fundatsen og Skolereglementet viser Usikkerhed i det latinske Sprog, er dette ikke noget afgørende Bevis mod, at han for ca. 50 Aar siden har lært noget Latin. Det er tidligere, Side 33, meddelt, at der er en Mulighed for, at han i nogen Tid har været Discipel i Lærdskolens, men at han sikkert ikke er dimitteret som Student fra Skolen. Derfor er det jo ikke udelukket, at han, efter i kort Tid at have gaaet i Koldings lærde Skole, er overflyttet til en anden Bys Latinskole og selv har studeret et eller flere Aar ved Universitetet. Da alle Oplysninger om hans Ungdom, til han i 1736 er Forvalter paa Fousingø, fattes, kan man opstille Formodninger af forskellig Art til Forklaring af hans hurtige Karriere, ogsaa den, at han i disse Aar er blevet støttet af en ukendt Velgører, maaske en Collin, efter hvem han har antaget sit Tilnavn, »Kollin«. Dette er kun Gissinger. Det sikre er, at han har forstaaet Betydningen af en saadan Hjælp, og at han derfor har ønsket at hjælpe en trængende Student fra sin Fødeby. Studenterlegatet har nu været uddelt i 150 Aar, og mange

unge Studenter har haft Grund til Taknemmelighed mod den Mand, som har ydet dem en saa god Støtte til deres fortsatte Studium. For 150 Aar siden var Legatet omtrent tilstrækkeligt til Ophold og Kost, nu betyder det mindre, men er dog en god Hjælp. Da den unge Mand, som nu har Legatet, en Polytekniker, fik det tildelt, sagde han, at det betød overordentligt meget for ham, da han ikke kunde paaregne væsenlig Støtte fra sit Hjem, og andre tidligere Nydere af Legatet har sagt noget lignende.

En af de mest prominente Personer, som har haft dette Legat, var Carl Ploug. Han blev den 13. December 1837 fortrinligt anbefalet af Legatbestyrelsen, baade fordi han maatte anses for trængende, og fordi hans Fader i 40 Aar havde været Lærer ved den Skole, til hvis Bedste Legatet var oprettet. Med Ordet »Attestats« har Kolliin sikkert tænkt paa teologisk Embedseksamen. Det var da i Strid med Legatets Ordlyd, at det blev givet til Carl Ploug, som studerede Filologi – han naaede ikke at faa Embedseksamen, da han hurtigt gik over til Journalistik og Politik – senere har Legatbestyrelsen altid holdt sig til den friere Fortolkning af »Attestats« i Betydning af Embedseksamen i Almindelighed. Da Statsskolen i Kolding nedlagdes i 1856, og Byens Skole ikke i Aarene 1857–1884 dimitterede Studenter, blev Legatet i disse Aar givet til en fra en anden Skole dimitteret Student, der havde Forbindelse med Kolding, saaledes at Legatstifterens Ønske, om at Legatet skulde være til Gavn for hans Fødeby, blev efterkommet.

I Indledningen til Redegørelsen for Kolliins Legatfundats er omtalt, at denne er skrevet i et saare ejendommeligt Sprog med mange i vore Øren snurrige Udtryk og Omskrivninger. Sproget er snarere tidstypisk end karakteristisk for Legatstifteren, og det vilde derfor være Tidsspilde at opremse de mange Bestemmelser, i hvilke han anmoder om, at hans sidste Vilje maa ske Fyldest under Tilsyn af Kolding Bys »velædle« Sognepræst og »velviise« Magistrat, idet han er forvisset om,

46 at de med saa megen mere Fornøjelse vil paatage sig »den liden og ringe Møje«, som de gode Mænd selv behageligt ser, at samme ikkun søger efter eet Maal, »hvorefter enhver bør jage, nemlig Guds Ære og Fæderne Landets Nytte«.

Derimod karakteriserer Fundatsens indgaaende Bestemmelser om Legaternes Anvendelse og Uddeling Legatstifteren som en Mand med Ordenssans og Forstaaelse af Penges Værdi, og det er ogsaa utvivlsomt disse Egenskaber, der har sat ham, der dog kun var lønnet Godsforvalter, i Stand til at samle en saa betydelig Formue.

At udregne, hvad Christian Kollii's Legater i Løbet af de sidste 150 Aar har afkastet til Gavn for hans Fødeby, vanskeliggøres ved Pengeværdiernes Svingninger i den lange Periode, blandt andet fremkaldt ved en Statsbankerot, tre Krige og Virkningerne af Verdenskrigen. Men naar man sammentæller de i Legatets Protokoller udbetalte Rentebeløb og disse omsættes til Dagskurs, er der udbetalt til Skolevæsenet ca. 70000 Kr., til Kirken ca. 5000, til Studenter ca. 16000, til Huslejhjælp ca. 18000, og Beklædningshjælp ca. 3000 Kr., ialt ca. 112000 Kr., og den samlede aarlige Legatrente er nu 903 Kr. 32 Øre. Af disse staar 453 Kr. 32 Øre paa Skolevæsenets Budget, og det var maaske et Spørgsmaal værd til Overvejelse, om ikke dette Beløb burde udtages af det almindelige Regnskab og anvendes efter Regler, der stemmede med Legatstifterens Ønsker om Præmier til »de flittigste og lærvilligste Lærlinge« til Opmuntring, maaske saaledes, at Beløbet kunde gives til en udvidet Undervisning af en eller anden Art til een eller flere Elever. Kollii har selv været inde paa denne Tankegang ved sit Ønske om, at Drengene, der var begavede med Lyst og Nemme, skulde have Adgang til at blive i Skolen, indtil de opnaaede Fuldkommenhed i Skrivning, Regning og Geometrien.

Det er nu mere end 200 Aar, siden Hans Rendelæggers Søn Christian fødtes i Kolding, og over 150 Aar, siden han 17. Marts 1786 døde i Møballe ved Hovedgaard og lagdes til

Hvile, antagelig paa Katstrup Kirkegaard. Det eneste synlige 47
Spør af ham, der er bevaret, er hans egenhændige Ansøgning
i 1772 om Facultas Testandi med hans Navnetræk, men, som
I. P. Jacobsen siger:

For alle gode Tanker, de kan slet ikke dø,
før endnu bedre Tanker er spired' af deres Frø,

saaledes har de Tanker, Christian Hansen Kollin i sin Livs-
aften nærrede om sin Fødeby, visselig været af den Beskaffen-
hed, at han til alle Tider vil blive mindet som en af Kolding
Bys gode Sønner.

Det er for at ære Mindet om denne gode Søn, at denne
Redegørelse for hans Liv og hans Gaver er udarbejdet efter
en omhyggelig Undersøgelse af de sparsomt foreliggende Kilder.
Foruden at yde en Bevilling til Udgivelsen af denne Skildring
og de dermed i Forbindelse staaende Meddelelser om den
danske Skole i Kolding fra 1537-1814, har Kolding Byraad i
Aar vedtaget at bevare Mindet om den berømte Legatstifter
ved at opkalde en Gade med hans Navn.

5.

Da Andreas Becher i 1787 overtog Ledelsen af »den collinske Læseskole« og opgav Ledelsen af Byens »danske Skole«, synes der ikke at være udnævnt en ny Skoleholder. Man har ment, at een dansk Skole kunde være tilstrækkelig. Dette viste sig hurtigt ikke at være Tilfældet. Der var den Forskel paa den tidligere danske Skole og den collinske Læseskole, at denne var beregnet for fattige Forældres Børn og efter Legatfundatsens Bestemmelse kun maatte optage 10 Børn af formuende Forældre. Da der sikkert har været mange flere af den Slags Børn i Kolding, indtraadte for adskillige Hjem en ikke forudset Vanskelighed med Hensyn til deres Børns Skolegang. Lærskolen var paa den Tid daarligt anset, saa at dens Elevtal var sunket til 8 – otte! Saa kunde Forældrene holde private Lærere til deres Børn. Dette var tilladt under Sognepræstens Tilsyn, men selvfølgelig dyrt. Sandsynligvis har man en Tid søgt at klare sig med de forbudte »Pugeskoler«, men hurtigt skabtes i Byen Utilfredshed med disse Forhold. Saa indsendte i 1792 Koldings Kirke- og Skoleinspektion gennem Stiftsøvrigheden i Ribe en Anmodning til det kongelige Kancelli om, at der i Kolding foruden »den frie Skole« maatte blive oprettet »en dansk Skole«, samt ansat en duelig Lærer ved denne. Efterat denne Ansøgning havde været til Erklæring hos den i 1789, 22. Maj, nedsatte »store Skolekommission«, blev Ansøgningen bevilget 21. April 1792. Kancelliet ønskede dog oplyst, om Skolepengene alene kunde indbringe en pas-

sende Løn for en duelig Lærer, naar denne selv skulde bekoste et Skolelokale, og udtalte om dette Forhold: »Ønskeligt var det for Resten, om der uden Bekostning for Læreren kunde skaffes et rummeligt Skolehus eller Stue. Ligesom det ogsaa var godt, om der i Byen var en eller anden Kirkebetjent, hvis Embede, om ikke straks, saa dog i Tiden, kunde forbindes med Skolelærerens og dennes Vilkaar paa saadan Maade forbedres«.

Af den godkendte Skoleplans Bestemmelser var følgende de vigtigste:

Den ugentlige Skolebetaling var 2 Sk. for Læsning, 4 Sk. for Læsning og Skrivning, 6 Sk. for Læsning, Skrivning og Regning. Undervisningens Maal var altsaa lavere end i den collinske Læseskole, hvor de tre Fag var sidestillede, og der desuden skulde undervises i Geometri og Haandgerning.

Læreren skulde selv sørge for et rummeligt Skolelokale paa et bekvemt Sted.

For uformuende Forældres Børn skulde Fattiggassen betale Skolepenge.

Læreren skulde ugentligt have 2 Sk. for hver Elev, der ikke undervistes i denne Skole. Dog undtoges Militære (smlgn. Side 21), Lærskolens og den collinske Læseskoles Elever, desuden Børn, der undervistes i Hjemmet af en privat Lærer, medens der skulde betales, hvis flere Familier slog sig sammen om en Lærer.

Denne »danske Skole« var altsaa principielt en Betalings-skole i Modsætning til den collinske »frie« Skole, og det er ganske interessant, at Cancelliet kritiserede Bestemmelsen om Optagelsen af ikke betalende Børn, med den Motivering, at, naar Fattiggassen skulde betale for de fattige Børn, kunde disse ogsaa henvises til den collinske Friskole. Cancelliet vilde aabenbart helst have haft en Skoleordning efter klare økonomiske Linier: En ren Betalingsskole og en ren Friskole.

Til Skoleholder for den ny Skole valgtes 25. Oktober 1792 Peder Jürgensen. Han styrede Skolen, til den efter 1814 gik

50 op i Borgerskolen. Her læste han alle Fag i nederste Klasse. I 1842 fejrede han sit 50 Aars Jubilæum under megen Deltagelse fra Borgerskabet og benaadedes med Danebrogs-mændenes Hæderstegn. Til 1815 havde han Skolelokale i et Hus for Enden af Rendebanen, hvor nu Elektricitetsværket ligger. Blandt hans Elever var Jens Peter Wissing, Skomagermester Peter Martinus Møllers Moder og Fyhn, der omtaler sin gamle Lærer med stor Agtelse og Kærlighed.

Der var altsaa fra 1792 to sideordnede danske Skoler, af hvilke den i 1792 oprettede undertiden kaldes »Byens Skole«. Vi kender meget lidt til deres Forhold. Fyhn omtaler dem med Fællesbetegnelsen »de danske Skoler«. At de i Almindelighed opfattedes som en sammenhørende Enhed, ses f. Eks. af en Skrivelse fra ²¹/₉ 1805 fra Koldings Kirke- og Skoleinspektion til Organisten Rasmussen, gaaende ud paa, at han, »da den latinske Skoles Disciples Sangopvarthing efter Plakat af 22. Marts ophører til 1ste Oktober førstkommende« indtil videre »skal paatage sig Sangens Bestyrelse med de foreslagne Subjecter af *begge* danske Skoler«, medens begge Lærerne ugevis skulde føre Tilsyn med vedkommende Subjecters Opførsel i Kirken. Samme Dag indsendte Kirke- og Skoleinspektionen et Andragende til det collinske Bos Executores Testamenti, Etatsraad de Thygesen til Bygholm og Forvalter Damgaard, om Tilladelse til at sammenlægge de to Skoler til een, som skulde føre Navnet »Kolding almindelige og Collins frie Skole«, i 1807 ændret til »Kolding og Collins forenede Skoler«. Efter at Tilladelse var givet, udarbejdede Sognepræsten, Pastor Raaschou, en for de forenede Skoler fælles Skoleplan, der 6. Marts 1811 godkendtes af Stiftsøvrigheden. De vigtigste Bestemmelser i dette »interimistiske Reglement for de danske Skoler i Kolding« var følgende:

Skoleundervisningen holdes som hidtil i Skolelærernes egne Boliger (til den ny Skolebygning i Kirken tages i Brug). Til videre maa Lærerne selv betale Brændsel.

Skolelærerne besørger Kateket og Klokker Embedet, saaledes at Skolen forsømmes det mindst mulige, de deler Indtægterne.

Forældrene kan vælge mellem de to Skoler, hvis der er Plads.

Fattige Børns Undervisning betales af Fattiggassen.

Skolerne faar 2 Klasser, den nederste i to Afdelinger.

Instruktionen for Skolerne af 13. Juni 1750 (smlgn. Side 19) forbliver iøvrigt i Kraft.

Reglementet betyder for det første Ophævelse af den collinske Læseskoles Særstilling som Friskole for 40-50 fattige Børn med Mulighed for 10 betalende Elever. Desuden ophævedes denne Skoles særlige Reglement og erstattedes med Byens »Instruction« fra 1750. Den collinske Skole fik Lov til foreløbig at fortsætte i sit Læselokale, til de ny Lokaler i Kirkens Nordfløj toges i Brug. Derefter vilde de to Skolers Elever blive forenede i de ny Skoleværelser, saaledes at der i Stedet for Etklassesystemet blev tre Klassetrin. Foruden de to Skoleholdere skulde efter Reskript af $\frac{2}{3}$ 1813 Byens residerende Kapellan overtage 18 ugentlige Undervisningstimer i Skolen. Allerede i 1809 var en anden kirkelig Stilling, Embedet som Kordegn og Klokker, overdraget til Peder Jürgensen, Skoleholder for »Byens Skole« i Overensstemmelse med det af Cancelliet i 1792 (Side 49) givne Raad.

Lokaler til de forenede Skoler fik man i Kirkens nordre Kapel. I 1805 havde Byens Kirke- og Skoleinspektion sendt Forslag om en saadan Ordning til Stiftsøvrigheden i Ribe og faaet den ønskede Tilladelse. De nødvendige Pengemidler skaffedes ved Laan og en Indsamling hos Borgerne, der indbragte 1000 Rdl. Den højtidelige Indvielse fandt Sted den 28. December 1807 med Taler af Pastor Raaschou og Borgmester Diechmann, samt en af Byens Kapellan, Pastor Garnæs, forfattet Kantate, der blev sunget af Lærskolens Disciple. I Skolens nordre Endemur indsattes en Stentavle, som gav Meddelelse om de to Skolers Sammenslutning. I Siersteds Bog

52 om Koldings kommunale Skoler 1792–1892 gives en fyldig Skildring af Byggehistorien, Skolelokalerne og de økonomiske Vanskeligheder.

Saa stod den ny Skole færdig. Men der skulde gaa otte Aar, før den blev benyttet efter sin Bestemmelse. Først manglede der Penge til Kakkelovne. Dernæst kom Krigsaarene. Den 12. Marts rykkede den fransk-spanske Hær ind i Kolding. Natten mellem 29. og 30. Marts brændte Slottet. I de paafølgende Aar blev Skolestuerne beslagnagte, først til Opmagasiner af de fra Branden frelste Møbler m. m., dernæst til Brug for »Lemmerne fra Hospitalet«, da dette skulde benyttes til Indkvartering, senere til Fængsel for spanske Fanger, og i Aarene 1809–1812 gentagne Gange til Oplagring af Korn. Først den 10. Februar 1815 blev Skolelokalerne af Militæret overleverede til Magistraten, og saa gik Sommeren med de højst nødvendige Reparationer og Anskaffelsen af Inventar, efterat der var stiftet et nyt Laan paa 2000 Rdl. Endelig den 23. November 1815 kunde Skolernes Elever rykke ind i de ny Skolestuer.

Den Skole, som i 1815 begyndte sin Undervisning i Kirkens nordre Kapel, var ikke »en dansk Skole«, men en »Borger-skole«. Den 29. Juli 1814 var der, som Resultat af den store Skolekommissions Arbejde i 25 Aar, udsendt en kongelig Anordning, der ordnede alle Købstæders Børneskoleundervisning – bortset fra Lærdskolerne – efter helt ny Principper med indgaaende Bestemmelser om Skolernes Administration, Byernes økonomiske Forpligtelser, Lærernes Ansættelse og Lon, Skolebygninger, Undervisning, Orden og Disciplin. Det var efter Paragrafferne i denne Anordning og ikke efter »Instructionen« fra 1750, ejheller efter Kollins Skolereglement fra 1772, at den ny Skole skulde ledes. Og selv om Navnet »den danske Skole« vedblivende brugtes i Kolding i de næste tyve Aar, var det kun af gammel Vane. Skolen selv havde, i hvert Fald fra 23. November 1815, ophørt at eksistere, efter at have misrøgtet sin Opgave i 300 Aar.

Den »danske Skole« havde i omtrent 300 Aar, fra 1537–1814, – bortset fra Lærdskolernes ret faa Elever – været Danmarks Barneskole eller Folkeskole. Den var oprettet samtidig med Reformationen med den dobbelte Opgave at styrke den lutherske Tro og give Befolkningens store Flertal paa Land og i By den nødtørftigste Oplysning i Modersmaalet, et Mindretal desuden lidt Skrivning og Regning. Skolens religiøse Karakter var blevet yderligere fremhævet ved Konfirmationens Indførelse, saa at den blev en tør og aandløs Katekismusskole. En Udvikling kan ellers ikke paavises i dens 300 aarige Levetid. Den var lige saa tarvelig ved Slutningen af det 18. Aarhundrede som ved Begyndelsen af det 16. Aarhundrede. Hovedaarsagen var usle økonomiske Kaar, Mangel paa økonomisk Støtte fra Staten og Kommunen. Det er saa betegnende, at den næsten eneste offentlige Hjælp var Fattigkassens Betaling for de fattige Børns Undervisning. »Danske Lov«s Paabud om, at Byerne skulde »forordne og forsørge« Skrive- og Regneskoler, blev først opfyldt ved Anordningen af 29. Juli 1814. I Kolding kender vi bedst »den danske Skole« efter 1700, en Karikatur af en Folkeskole, præget af materiel og aandelig Armod. Det eneste Lyspunkt er Mindet om de collinske Skoler, der for deres Tid betød et stort Fremskridt, og vidnede om baade Vidsyn, Samfundssind og Kærlighed til Børnene. Men disse Skoler havde kun en kort Levetid og fik aldrig Frihed til at virke efter deres Bestemmelse, idet deres Undervisningsmaal svækkedes ved Sammensmeltning med Byens danske Skole.

6.

Den berømteste danske Skolemester i Kolding er Niels Mikkelsen, en Smedesøn fra Skaarup paa Fyn. Han blev ansat 1595 og virkede endnu i 1624. Han havde faaet sin Uddannelse dels i Tyskland, dels i Ribe hos den højt ansete Peder Trellund. Han var af denne antaget som »Dræng« (d. v. s. Underlærer) paa det Vilkaar, at Trellund skulde uddanne ham og give ham frit Underhold, imod at han forpligtede sig til at gaa til Haande i Skolen og opføre sig til Mesterens Tilfredshed. Forholdet mellem Mester og Lærling var meget daarligt. Tre Gange havde Trellund jaget ham af Tjeneste og atter antaget ham. Saa mødte Niels Mikkelsen 19. Juni 1594 paa Ribe Byting og krævede i Trellunds Nærværelse Vidnesbyrd om god Opførsel af et Stokkenævn paa 24 Dannemænd og Dannesvende. Vidnesbyrdet blev givet trods Trellunds Protest. Efter Tingbogen tilbød Niels Mikkelsen derpaa sin Mester, »efterdi denne havde forvist ham af sin Tjeneste«, at træde tilbage i den, hvis Trellund vilde holde, hvad han havde lovet ham, men allerede Aaret efter nedsatte Niels Mikkelsen sig som Skoleholder i Kolding. At der ikke var opnaaet noget varigt Forlig, ses af, at Trellund, som ca. 1600 flyttede til København, den 2. November 1606 opnaaede at faa udstedt et Kongebrev til Borgmester og Raad i Kolding om at afkræve Niels Mikkelsen Betaling for Kost, Underhold og Lære i Ribe, som han efter Kontrakt var skyldig, fordi han ikke opførte sig tilbørligt i Tjenesten. Det vides ikke, om Trellund opnaaede noget ved

dette Kongebrev. Rimeligvis har Niels Mikkelsen med Held kunnet beraabe sig paa det gode Skudsmaal, som han havde faaet ved Ribe Byting i 1594.

Niels Mikkelsen var Forfatter af »Konstig Regne-Bog udi Tall, Maader, Vegt og Pendinge, som her udi Landet brugelige er, med mange nyttige oc konstige Exemple, baade paa Linjerne (d. v. s. Linjerne) oc Ciffre, udi heel oc brudit Tall, om Kiøb oc Sal, oc udi andre maader: Gandske nyttelig at lære for Ungdommen i Skoler«. Bogen udkom 1615, blev derefter i noget udvidet Størrelse optrykt i 1624, 1626, 1660 og 1681, et Bevis paa dens Anseelse. Det er sikkert den første Skolebog, som er udgaaet fra Kolding. Den anden Udgave (fra 1624) er paa 172 smaa Sider »prentet af den Dannemand, Salomon Sartorius Bogtrycker, udi Kiøbenhaffn«. For nogle Aar siden erhvervede Museet paa Koldinghus et Eksemplar af Bogen i femte Udgave.

Det maa vel være et Tegn paa Niels Mikkelsens Anseelse, at han har faaet Lov at tilegne sin Bog til Lensmanden paa Koldinghus, Gunde Lange, »med sin kiere Hustru oc deres velbyrdige kiere Børn«, desuden til Byens Sognepræst, Povel Povelssen, Kapellanen Jens Sørensen Hundevad, Byens to Borgmestre, Raadets samtlige Medlemmer, Byfogden og By-skriveren »samptligen med deris kiere Hustruer oc børn«. Og hans overstrømmende Taknemmelighed for denne Naade faar i Fortalen Udtryk i en Udtalelse om, at disse Personer »ere ved Guds guddommelige Forsiun opkomne i Verden som et Vidnesbyrd om den Leffning, den ævige Allmæchtige Herre og Gud i Himmelen haffver ladet bliffve aff det Billede, hand Menniskene i Begyndelsen haffver med begaffvit«. Denne krybende Smiger hos Supplikanter overfor deres Overordnede og Foresatte var i Tidens Aand. Derimod findes et personligt Udtryk for egen Værdsættelse i Slutningen af Fortalen, i hvilken han udtaler, at han ikke agter dum Kritik af ulærde Bespottere af hans Bog:

Men hvo som vil sig lade tyck',
 Lad sig en bedre komm' paa Tryck;
 saa vil jeg siden lær' af din,
 om den er noget bedr' end min.

Paa Bogens Titelblad findes et koloreret Træsnit, forestillende en Lærer med to Disciple. Disse Disciple er ikke Børn, men voksne. Man maa antage, at Niels Mikkelsen ikke blot har undervist Børn i sin Skole, men ogsaa givet privat Undervisning til ældre. Dette kan man formentligt slutte af de meget vanskelige Eksempler i Bogens sidste Halvdel, der for en stor Del angaar Handel paa fremmede Lande og altsaa er af Betydning for Deltagerne i Koldings den Gang ret store oversøiske Handel. Niels Mikkelsen har altsaa foruden at være Skolemester i den danske Skole været en Slags Handelsskolelærer. At han i det hele taget har tænkt nok saa meget paa den omtrent voksne Ungdom som paa Smaabørn ved Udgivelsen af sin Regnebog, fremgaar af et længere Indledningsdigt, en Samtale mellem Skolemesteren og Disciplen, der efter sine Svar maa være en Knøs i Lømmelalderen. Mesteren siger til Disciplen:

Giff dig i Skoler at studere.
 Det er dig bedr' end at grassere.

Men Disciplen svarer:

I taler, hvad I tale vil.
 Jeg maa alt brug' min Ungdoms Spil.
 Jeg gider ey sidt udi en Krog
 Oc altid vare paa min Bog.
 Ah, Ah, de Piger køn oc hold
 Hos dennem vil jeg gaa i Skoll

Og et andet Sted i samme Aand:

I tal meget om min Ungdom.
 Vil I mig høre, Mester from.
 Hvo veed, hvor længe jeg maa leff'?
 Derfor vil jeg min Ungdom effv',
 I Lystighed oc Tids Fordriff,
 Oc tale med hin skønne Viff.

Og det er først efter strenge moralske Formaninger og en alvorlig Udtalelse om, at han i sin Alderdom vil fortryde sin Ungdoms Uforstand, at Disciplen lover at lade sin Ungdoms Spil fare og tage paa noget nyttigt Vare.

Niels Mikkelsen har aabenbart været stolt over sit Versmageri, thi han nøjes ikke med denne moralsk-pædagogiske digteriske Indledning, men giver i 24 Vers et Register over Bogens Regningsarter: Numeratio (Tælling), Additio, Subtractio, Multiplicatio, Divisio, Regula de Tri o. s. v. til Abstrahere Quadrata og Cubicam (Kvadrat- og Kubikrodsuddragning).

Om Rentesregning skriver han:

De Rige sætte Peng' paa Rent'
 Oc see hvad de kund' dem hjem hent'
 Hvor aff de haffv' deris gode Næring
 Uden stor Umag oc Besværing.

Om Skibspart hedder det i den 19. Afdeling:

Om Skibspart vil jeg dig undervis',
 Vilt du det act, skal du mig pris',
 Naar grumme Bølger komme paa,
 See da til, hvor (d. v. s. hvorledes) med dig vil gaa.

Derefter følger en Række Regnestykker om, hvor stort Udbytte Skibsdeltagerne skal have efter deres forholdsvise, indskudte Kapital, altsaa en Slags Skibsaktieselskaber. Sandsynligvis har der i Kolding ved Aar 1624 været adskillige af den Slags. For Eksempel var de Kolding Købmænd Participanter i Aarhus' spanske Kompagni, der »blev anrettet« 1624. Af Bogens Regneopgaver angaar mange Handel paa Lybæk, Reval, Riga, Danzig, Bergen og Trondhjem, med hvilke Byer Kolding sikkert i denne sin Blomstringstid har haft livlig Handelsforbindelse. Til alle Opgaver er føjet Oplysning om Stykkernes praktiske Opstilling og undertiden Facit. De fleste angaar Korn, Kreaturer, Heste, Lærred, Hør, Brød, Æg, Fisk, Peber, Salt, Arbejdsløn, Kost o. s. v., aabenbart ud fra Livet, som det

58 levedes i Kolding omkring 1624. Adskillige er lokalt farvede. At Niels Mikkelsen ikke var uden Humor og ikke gik af Vejen for en spøgfuld Opgave, ses af følgende Stykke: »Item udi en Kiøbstad vare 12 Hiørne-huuse, og ved hver Hiørnehuus stode 12 Kierlinger, oc haffde hver Kierling 12 Kieppe, paa hver Kiep vare 12 Knutte, paa hver Knutte hængde 12 Poser, udi hver Pose vare 12 Romme, udi hver Rom vare 12 Brød. Nu solde de samme Brød oc gaffve $1\frac{1}{2}$ Brød for 1 Skilling. Nu spørges her, hvor mange Pendinge samme Kierlinge faae for deris Brød, oc hvad enhver tilkommer«.

Særegent for Regnebogen var efter Titelbladet de »mange nyttige Exemple baade paa Linnerne oc Ciffre«. Der tænkes hermed paa den grafiske Opstilling med Smaalinjer og Punkter, et System der minder om de senere Regnestokke. Et Eksempel findes hos Fyhn, Side 160-161. Systemet var ikke Niels Mikkelsens Opfindelse. Det stammede ned fra Oldtiden og Middelalderen, og var i Danmark det almindeligt brugte i hele det 17. Aarhundrede. Særligt ved større Tal var det meget omstændeligt. Men det er altsaa efter dette System, at Niels Mikkelsen i en lille Menneskealder har lært Børn i Kolding den nyttige Regnekunst for en ekstra Toskilling om Ugen.

7.

I Museet paa Koldinghus hænger i Rammer tre Blade, paa hvilke det med store, røde Bogstaver meddeles, at de er skrevne af Disciple i Colding (Dansk) Skole til St. Thoma Dag. Det ældste er fra 1770, de to andre er fra 1798 og 1799. Det ældste er underskrevet med Navnet Thellemann, sandsynligvis Bechers Forgænger som Leder af Byens danske Skole (Side 40), de to yngre af Becher, som var Skoleholder for den collinske Læseskole 1787–1815. Elevernes Navne er Stephen Jacob Stephensen, Jens Peter Weydemann, Cathrine Marie Helt. Den sidste var Datter af en Avlsbruger Helt, en gammel Slægt i Kolding.

Bladene er de saakaldte »Proben«, d. v. s. Prøveskrifter, skrevne til Thomasdagen, den 21. December. Fyhn, som var Elev i den af Jürgensen ledede danske Skole 1794–1799, giver fyldige Meddelelser om Sagen.

Thomasdagen var en Glædesdag for Skolebørnene, fordi det var Aarets sidste Skoledag og Indledningen til Juleferien, og for Læreren, fordi han paa denne Dag fra Forældrene modtog smaa Gaver, bestaaende dels i Penge, dels i Lys, 2–8, efter Hjemmets Evne. Til Gengæld trakteredes Eleverne med Mjød og Kringler, og Skolestuen var overladt dem til fri Raadighed. De benyttede lystigt denne Frihed, dansede og legede hele Dagen, og brændte til sidst i Overgivenhed Skolens gamle slidte Ferle, uden at tænke paa, at de derved selv bevirkede Anskaffelsen af en anden, ny og stærkere, som, naar de samledes i det ny Aar, laa paa Skolemesterens Stol, eller pegede henad

60 Skolebordene til Skræk og Advarsel. Fyhns Meddelelse om, at Ferlen brugtes i den danske Skole, er tvivlsom, da den ellers kun omtales som Straffeinstrument i den lærde Skole, medens de danske Skolers Prygleredskaber var Riset og Tampen. Den nævnes hverken i Instructionen fra 1750 eller i Reglementet for den collinske Læseskole 1772. Sandsynligvis foreligger der her en Erindringsforskydning med Forholdet i den lærde Skole, i hvilken Fyhn var Discipel 1800–1806. I alle Beretninger om Thomasdagen i andre danske Skoler siges det da ogsaa, at Børnene brændte Riset og Tampen.

Forud for Festen havde Børnene gjort en Slags Eksamensarbejde for at vise deres Dygtighed i Skolens Fag, og ogsaa dette Arbejde havde et festligt Præg. Hver af dem havde faaet udleveret et Blad i Størrelse fra Oktav til Helark. Paa disse Blade havde Skolemesteren sirligt malet Engle, som holdt Kranse og Kroner, nederst Løver og Hjorte »som de ædlere Dyr, thi Faarene mindes jeg ikke at have set, ihvorvel de paa sine Steder maaske ikke havde været upassende«. Paa Bladets Sider var Blomstertegninger, og i det saaledes indfattede Rum havde Skolemesteren med pyntelig Fraktur i røde Bogstaver skrevet de første Linjer af en Forskrift, hvis Indhold sædvanlig var taget fra Bibelen, og hvis første Ord regelmæssig begyndte det ene Aar med et stort sirligt A., det næste Aar med et B., »til det hele Alfabet, som deri var forskelligt fra alle andre Alfabeter, at det læstes med hjertelig Fornøjelse, var gaaet igennem«. Efter denne Forskrift skulde saa Børnene skrive paa Proberne og tillige gøre Rede for en Del Julevers, og andre Vers af forskellige Salmer, ældre og nyere, som de forinden havde lært. Men da de kappedes om at overgaa hinanden i Mængden af udenad lærte Vers, eftersom disse blev sammen-talte og deres Sum anført i Proberne, var de snilde nok til at vælge de Salmer, der havde de fleste og de korteste Vers. »Mangt et Barn kunde saaledes have lært flere Hundrede Vers, forstod desværre ikke et eneste af dem, glemte dem

ogsaa snart, men tog fat paa dem igen henimod næste Aars Julefest og forøgede, om muligt, deres Antal«.

Proberne belønnedes ikke med en Karakter, men med et Vidnesbyrd, om at Proben var skrevet i »Colding Danske Skole paa St. Thoma (eller Thomæ) Dag Aar af som for sin Flittighed i Læsning, Skrivning og Regning og Vers er kaldet«. Dernæst anførtes med store, røde Bogstaver en Hæderstitel. Hæderstitlen indførtes først paa selve Festedagen, og Spændingen hos Børnene var stor. Saa genlød det i Skolestuen: »Hvad er du blevet?« »Jeg er blevet«. Spørgsmaal og Svar gik fra Mund til Mund, og Svarene var af den besynderligste Art. Prins eller Prinsesse af Danmark, Kejser eller Kejserinde af Rusland, Konge eller Dronning i Spanien var de mest attraaede Benævnelser. Andre maatte nøjes med mindre høje Ærestitler lige fra Gehejmeraad til Kommerceraad og deres Fruer. I den ene af Skolerne uddeltes ogsaa gejstlige Værdigheder. Man gjorde Bekendtskab med Consistorialraader, Bisper og Provster og deres Fruer, »jeg tror endogsaa med Paver, hvilket dog var forunderligt i et protestantisk Land«. Paa Museets to yngste Prober findes Titelne »Churfyrst til Augustenburg« og »Kejserinde i Rusland«.

Naar saa den store Dag var forbi, stormede Børnene hjem med deres glimrende Vidnesbyrd. De fattigste gik rundt i Byen for at sammentigge nogle Juleskillinger ved at fremvise deres Prober for de mere velhavende Borgere.

Ved Siden af Museets tre Prober hænger et Dobbeltblad, i lille Format, mindre omhyggeligt tegnet. Paa det nederste Blad bliver »Chatharine Marie Kirschbaum« for god Opførsel paa St. Thoma Dag 1815 og for Bogstavering i Aaret 1816 kaldt »Printsese i Østergaden«, paa det øverste, dateret 21. December 1819, roses hun for flittig Læsen, Skriven, Regning og Strikken. Det øverste er undertegnet L. B. Kirschbaum, medens Underskrift mangler paa det nederste. Da Cathrine Marie vides i 1815 at have været højst fem Aar, kan hun ikke have gaet

62 i Skole, hvor Lavalderen den Gang var 6 Aar, saa at Proben maa være en barnlig Efterligning af de ægte Prober. Det samme kan med Hensyn til Vidnesbyrdet fra 1819 sluttes af Underskriften, da L. B. Kirschbaum, lille Cathrines Fader, ikke var Lærer, men Urmager i Østergade. I privat Eje findes Vidnesbyrd af samme Art om Cathrines Søster, Christiane Dorthea Kirschbaum, udstedte af Bedstefaderen, Christian Kirschbaum, ligeledes Urmager i Østergade. Efterligningerne viser, hvor glade smaa Børn har været ved disse dekorative Vidnesbyrd, og at Mindet om Skikken i hvert Fald har holdt sig til 1819.

Medens Thomasfesten ikke kendes i det øvrige Danmark, synes den at have været almindelig i de jyske Skoler, særligt Landsbyskolerne. Den omtales allerede i det 16. Aarhundrede og har nogle Steder været fejret til op mod 1840. Der har været Forskel i Enkeltheder, men et Fællespræg var Børnenes Leg og Løjer. I Ribe bragte Eleverne som i Kolding Penge og Lys til Læreren, der trakteredede med Mjød og Pebernødder. Der blev leget Blindebuk. Riset var vel forvaret. »Der var den Dag ingen Bøger at læse i eller brydes med, man maatte frit snakke sammen, Skolemesteren sagde ikke: hys, hys, selv om vi var temmelig højrostede«. I Landsbyskolerne gik Festen under Navnet: »Julehøjtid« eller »Skolehøjtid«. Der blev ofret til Læreren, trakteret med »Simler, Mjød eller Sirupsbrændevin, danset, spillet med Tærninger og leget. Man rykkedes med Læreren om Tampen, som blev erobret, ituskaaret, brændt eller druknet«. Den Dag gjaldt det om at møde saa tidligt som muligt i Skolen. Sidstemand blev nogle Steder kaldt »Thomas«, i Darum blev han slæbt over til Præstens Brønd og sat til Hest over Brøndsulen.

De to fyldigste Beretninger om Thomasfesten foruden Fyhns er en paa Latin skrevet Skildring af Henrik Broholm fra 1737 og K. Ottosens Meddelelser i hans Bog: »Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling«. De angaar begge Landsbyskolen i Vraa ved Kolding, hvor Broholm havde været Degn og hvor Ottosen

gik i Skole i Tiden 1830–1840. Broholm meddeler, at det i alle jydsk Skoler var Skik, at de Børn, som skulde udskrives af Skolen, paa den Dag fik deres »Pas« (d. v. s. Testimonium), og at de, der kunde skrive, skrev en »Probe«, som blev undertegnet af Læreren. Disse Papirer blev dernæst, forsynet med prangende Titler og dekoreret med kulørte Billeder eller udskaarne Borter, ophængt i Hjemmene. Børnene havde Lov til at lege i Skolestuen paa »sømmelig Maade«, og de brød ugenert Riset itu i Lærerens Paasyn. Om Festen, som den holdtes i samme Skole 100 Aar efter, skriver Ottosen, efter at have gengivet Broholms Beretning: »Jeg kan ikke nægte mig den Fornøjelse at fortælle, hvorledes omtalte Fest endnu holdtes i Aarene 1830–1840 og bestandig paa den ovenfor nævnte Dag. Vi Børn mødte da kisteklædte og skulde intet andet bestille end more os. Vore »Proba« baade i Regning og Skrivning skrev vi dog til Eksaminerne og ikke til denne Dag. Man fortalte os hjemme, at vi endog havde Lov til at slaa Læreren, fordi han de andre Dage havde Lov til at slaa os, og at ødelægge baade Tamp og Ris, hvis vi kunde finde dem, hvilket vi for Resten aldrig kunde. Naar vi saa var kede af Legen, eller Aftenen nærmede sig, fik vi alle, før vi gik hjem, vort dekorerede »Pas«. Men det paategnede Testimonium var det ikke let at tyde, thi det bestod sædvanlig enten af et Skriftsted, et Ordsprog, eller et lille Vers. Med denne Fest begyndte vor Juleferie«.

Thomasfestens Oprindelse er usikker. Man har villet sætte den i Forbindelse med den romerske Saturnaliefest, ved hvilken Slaverne nød en løssluppen Frihed, men Forbindelsen er lidet sandsynlig. Da Skikken kun kendes fra Jylland, særligt i det sydlige Nørrejylland og Sønderjyllands Vestkyst, er den maaske indvandret sydfra. Under forskellige Former findes den i Westfalen, Belgien og England. I det nordlige England synes det at have været en almindelig Skik før Jul at laase Skolen for Læreren og forsvare den som en belejret Fæstning, til de krigsførende Parter var blevet enige om Juleferiens Længde.

HOVEDKILDER:

Kolding Bys Arkiv, deponeret i Viborg. Fundatserne til Peter Helts og Kollins Legater. Fyhn: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid. Siersted: Kolding kommunale Skoler 1792—1892. Albert Thomsen: Christian Kirschbaum i Vejle Amts Aarbøger 1920, Side 109. Samlinger til jydsk Historie og Topografi III, Side 193—196. Henrik Broholm: Ortus et Progressus Vernacularum quæ regiæ vulgo appellantur Scholarum. Flensburg 1737. Joakim Larsen: Dansk Folkeundervisning 1536—1784. Niels Bang: Oversigt over Opdragelsens og Skolens Historie. K. Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling.